

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED

ÚSTAV SOCIÁLNEJ PRÁCE A SOCIÁLNEJ POLITIKY

**RIZIKOVÉ SPRÁVANIE A SOCIÁLNA
PATOLÓGIA V DIGITÁLNO M PRIESTORE**

Ivan Rác, Viktória Zupková

Trnava 2026

RIZIKOVÉ SPRÁVANIE A SOCIÁLNA PATOLÓGIA V DIGITÁLNOM PRIESTORE

Vysokoškolská učebnica

Autori: doc. PhDr. Ivan Rác, PhD.

Mgr. Viktória Zupková

Recenzentky: doc. PhDr. Martina Žáková, PhD.

*Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva
a sociálnej práce, Katedra sociálnej práce*

PhDr. Katarína Vanková, PhD.

*Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych
vied a zdravotníctva, Katedra sociálnej práce a sociálnych
vied, Oddelenie sociálnej práce pre rómske komunity*

Rukopis neprešiel jazykovou úpravou.

Vysokoškolská učebnica bola schválená Edičnou radou Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a vedením Fakulty sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Rizikové správanie a sociálna patológia v digitálnom priestore © 2026
autori Ivan Rác, Viktória Zupková, UCM Trnava je licencovaná
pod Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2026

Prvé elektronické vydanie,

<https://www.ucm.sk/sk/backend/publikacie/rizikove-spravanie-socialna-patologia-digitalnom-priestore.html>

ISBN 978-80-572-0619-4

OBSAH

ÚVOD	6
1 TEORETICKÉ KONCEPTY RIZIKOVÉHO SPRÁVANIA	8
1.1 Vymedzenie pojmu rizikové správanie	9
1.2 Typológia rizikového správania u detí a dospelých	19
1.3 Rizikové správanie v postpandemickom období	23
Otázky a úlohy k prvej kapitole	31
2 VYBRANÉ TEÓRIE VZNIKU SOCIÁLNEJ PATOLÓGIE	32
2.1 Biologické teórie	32
2.2 Psychologické a psycho-sociálne teórie	35
2.3 Psychoanalytické teórie	37
2.4 Teória sociálnej dezorganizácie	40
2.5 Teórie anómie	43
2.6 Teórie subkultúry a kontrakultúry	45
2.7 Teórie sociálnej kontroly	50
2.8 Radikálne teórie	52
Otázky a úlohy	54
3 INTERNET A SOCIÁLNE MÉDIÁ AKO PRIESTOR PRE ROZVOJ SOCIÁLNEJ PATOLÓGIE.....	55
3.1 Interakcia a komunikácia ohrozených detí v sociálnej skupine.....	59

Riziká narušenej komunikácie v rodine	60
Otázky a úlohy	62
4 PREJAVY DIGITÁLNEHO NÁSILIA NA DEŤOCH	63
4.1 Kybergrooming	63
4.2 Sexting a zneužitie intímneho obsahu	68
4.2.1 Dôsledky zneužitia intímneho obsahu u detí	70
Otázky a úlohy	72
5 PREJAVY KYBERNETICKÉHO NÁSILIA NA ŽENÁCH	73
5.1 Formy kybernetického násilia na ženách	75
5.2 Rodový rozmer kyberstalkingu	81
5.3 Rodový rozmer kyberobťažovania	83
Otázky a úlohy	85
ZÁVER	86
REFERENCIE	88

ZOZNAM TABULIEK A GRAFOV

Tabuľka č. 1 - *Psychosociálne systémy podľa Jessora*

Tabuľka č. 2 - *Prevalencia psychických ťažkostí podľa Aarah-Bapuah (2022)*

Tabuľka č. 3 - *Postupy kybergroomerov*

Tabuľka č. 4 - *Podoby sextingu*

Graf č. 1 - *Sociálne správanie (Ondrejkoč, 2000)*

ÚVOD

Predkladaná učebnica vznikla ako reakcia na dynamicky sa meniace prostredie, v ktorom vyrastajú deti a mladí ľudia a v ktorom sa formujú súčasné medziľudské vzťahy. Reaguje na prehlbujúce sa prieniky medzi tradíciou sociálnej patológie a novými výzvami digitálnej éry. Primárnym cieľom publikácie je poskytnúť, najmä študentom a študentkám odboru sociálna práca, ucelený teoretický a konceptuálny rámec pre porozumenie, identifikáciu rôznych foriem rizikového správania.

Rizikové správanie dnes už nemožno vnímať ako izolovaný fenomén. Súčasná doba, poznačená okrem iného aj postpandemickou rekonštrukciou sociálnych väzieb, priniesla výrazný posun od tradičných prejavov sociálnej patológie vo fyzickom priestore smerom do priestoru virtuálneho. Učebnica je preto koncipovaná tak, aby čitateľa previedla od všeobecných teoretických východísk až k špecifickým prejavom moderných foriem digitálneho násillia.

Skladba učebnice je rozdelená do piatich nadväzujúcich kapitol. *Prvá kapitola* sa venuje teoretickým konceptom rizikového správania. Vymedzuje kľúčovú terminológiu, ponúka typológiu rizikového správania u detí a dospievajúcich. Osobitnú pozornosť venuje špecifikám postpandemického obdobia, ktoré redefinoval spôsob, akým dospievajúci nadväzujú vzťahy a trávajú voľný čas. *Druhá kapitola* poskytuje pohľad do vybraných teórií vzniku

sociálnej patológie. Ponúka prierez biologickými, psychologickými, psychoanalytickými i sociologickými koncepciami – od teórie sociálnej dezorganizácie a anómie cez teórie subkultúr a sociálnej kontroly až po radikálne teórie. Tento prierez dáva čitateľovi do rúk teoretické nástroje na pochopenie komplexných príčin nežiaducich sociálnych javov. *Tretia kapitola* prenáša pozornosť do online priestoru. Skúma internet a sociálne médiá ako novú arénu pre rozvoj sociálnej patológie, pričom sa zameriava na špecifiká interakcie ohrozených detí v sociálnych skupinách a na riziká narušenej komunikácie v rodinnom prostredí. *Štvrtá kapitola* sa detailne zaoberá konkrétnymi prejavmi digitálneho násillia páchaného na deťoch, s osobitným zameraním na fenomén kybergroomingu, jeho mechanizmy a dopady na vývin dieťaťa. *Piata kapitola* zatvára tematický oblúk problematikou digitálneho násillia páchaného na ženách. Analyzuje jeho jednotlivé formy, pričom zdôrazňuje rodový rozmer kyberšikanovania a kyberobťažovania v súčasnej spoločnosti.

1 TEORETICKÉ KONCEPTY RIZIKOVÉHO SPRÁVANIA

Rizikové správanie predstavuje významnú oblasť záujmu sociálnej práce a sociálnej patológie. Ide o také formy správania, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť negatívnych dôsledkov pre telesný, psychický alebo sociálny vývin dieťaťa či dospelujúceho. Rizikové správanie samo o sebe ešte nemusí predstavovať sociálnu deviáciu alebo patológiu, avšak často funguje ako signál ohrozeného vývinu a v niektorých prípadoch môže byť predstupeň závažnejších porúch správania. Z pohľadu sociálnej práce je dôležité chápať rizikové správanie nie ako „zlý úmysel dieťaťa“, ale ako výsledok pôsobenia viacerých vzájomne prepojených faktorov, medzi ktoré patria osobnostné charakteristiky, rodinné prostredie, rovesnícke vzťahy, školské prostredie a širší spoločenský kontext (Lovašová, 2014). V súčasnom sociálnom prostredí sa u detí a dospelujúcich v rodine, škole i vo verejnom priestore pozorujú rozmanité formy správania, ktoré môžu mať charakter porušovania sociálnych očakávaní a noriem. V praxi sa doposiaľ ukazovali najčastejšie napríklad verbálnou agresivitou, vulgárnosťou, vzdorom, klamaním, podvádzaním, krádežami, poškodzovaním majetku či ponižovaním druhých (Navrátil, Mattioli, 2011). Avšak v dôsledku spoločenských zmien spojených s pandémiou ochorenia COVID-19 došlo k čiastočnej transformácii foriem rizikového správania, pričom jeho významná časť sa presunula aj do online prostredia. Výskumy poukazujú na to, že zvýšená miera digitalizácie každodenného

života a sociálnej interakcie viedla k nárastu online rizík, ako sú kyberšikana, digitálne násilie či zneužívanie osobných údajov (UNICEF, 2021; OECD, 2021). Z tohto dôvodu je v súčasnosti nevyhnutné venovať zvýšenú pozornosť práve rizikovému správaniu v digitálnom prostredí, ktoré predstavuje významnú súčasť sociálno-patologických javov u detí a adolescentov. Na tieto zmeny reaguje aj odborný diskurz, ktorý poukazuje na to, že podobné javy sú predmetom odbornej i laickej diskusie, pričom bývajú neraz interpretované hodnotiacimi súdmi o „zhoršovaní“ správania mládeže. Pre potreby akademického výkladu je však nevyhnutné uprednostniť analytický opis, jasné pojmové vymedzenie a interpretáciu v kontexte vývinových a sociálnych determinantov (Šišková, 2013).

1.1 Vymedzenie pojmu rizikové správanie

Jednotná definícia rizikového správania neexistuje. Odborná literatúra (Matoušek, Kroftová, 1998; Martínek, 2015; Lulei, Labáth, 2016) pracuje s týmto pojmom ako s nadradeným konceptom, ktorý zahŕňa rôzne formy správania označované ako problémové, asociálne, disociálne, antisociálne či delikventné. Spoločným znakom týchto prejavov je ich rozpor so sociálnymi normami a potenciálne ohrozenie zdravého psychosociálneho vývinu jedinca. Rizikové správanie sa najčastejšie spája s obdobím dospievania. Adolescencia predstavuje vývinové obdobie približne medzi 15. a 22. rokom života, ktoré je charakteristické zvýšenou citlivosťou na výskyt rizikového správania a vyššou mierou experimentovania

(Macek, 2003; Širůček et al., 2007; Langmeier, Balcar, Špitz, 2010). Adolescencia je vývinová fáza charakteristická intenzívnymi biologickými zmenami, emocionálnou nestabilitou, hľadaním identity a potrebou osamostatnenia sa. V tomto období sú dospievajúci náchylnejší experimentovať, testovať hranice a podliehať vplyvu rovesníckej skupiny, čo zvyšuje pravdepodobnosť výskytu rizikových foriem správania. Termín *rizikové správanie v dospievaní* sa v odbornej literatúre etabloval relatívne neskôr, hoci fenomény, ktoré označuje, majú dlhodobé trvanie (Čerešník, 2016). Vznik rizikového správania je podmienený pôsobením viacerých faktorov, ktoré možno podľa ich vplyvu na jeho rozvoj rozdeliť na rizikové a protektívne (Banárová, Čerešník, 2019). Rizikové faktory významne ovplyvňujú život dospievajúcich a zvyšujú pravdepodobnosť výskytu rizikového správania. Naopak, protektívne faktory pôsobia ako ochranné mechanizmy, ktoré prispievajú k stabilite a znižujú riziko vzniku problémového správania (Čablová, Miovský, 2013). Autori Jessor, et al., (1995) založili koncept rizikových a protektívnych faktorov rizikového správania. Medzi protektívne faktory zaradili pozitívnu orientáciu na vlastné zdravie a na školu, pozitívne vzťahy s rodičmi a inými dospelými, modely správania rovesníkov, ktoré sú spoločensky vyhovujúce, zapojenie do aktivít s prosociálnym charakterom ako napríklad dobrovoľné práce, postoj jednotlivca s netolerujúcimi sociálno-patologickými javmi. Výskumy autorov a autoriek (Banárová, Čerešník, 2019; Banárová, Čerešník, 2020; Čerešník, Banárová, 2021) zároveň poukazujú na to, že rozdiely

medzi chlapcami a dievčatami v oblasti rizikového správania sa postupne znižujú, pričom dievčatá v niektorých oblastiach už dosahujú vyššiu mieru výskytu než chlapci. Jedným z vysvetlení môže byť skoršie odpútavanie dievčat od rodičov, ktoré súvisí s kvalitou vzťahovej väzby v období dospievania. V procese osamostatňovania sa identifikujú dve rizikové situácie. Prvou je predčasná separácia, pri ktorej je adolescent vystavený neprimeraným nárokom na samostatnosť a preberanie rolí dospelého. Druhou je naopak obmedzovanie prirodzenej separácie, keď rodičia udržiavajú dieťa v závislom postavení prostredníctvom kontrolujúcich alebo manipulatívnych stratégií. Obe situácie môžu negatívne ovplyvniť psychosociálny vývin adolescenta (Gabura, Gažiková, 2021, s. 18). Rizikové správanie sa môže rozvíjať aj v kontexte skúsenosti s násilím v rodine. Ak je dieťa svedkom partnerského násillia, či už priamo alebo sprostredkovane, má to významný negatívny dopad na jeho psychický a sociálny vývin (Matoušek, 2017, s. 30).

Problematika rizikového správania predstavuje významnú oblasť záujmu sociálnej práce, najmä v kontexte identifikácie ohrozených detí a realizácie intervenčných stratégií. Pre komplexnejšie porozumenie uvedenej problematiky je potrebné ju zasadiť do širšieho teoretického rámca, ktorý vymedzuje rizikové správanie vo vzťahu k spoločenským normám a príbuzným pojmom.

V rámci sociálno-psychologických prístupov patrí k najvplyvnejším autorom R. Jessor, ktorý od 70. rokov 20. storočia rozvíjal výskum

psychosociálneho vývinu adolescencie a formuloval problémovú teóriu správania: Problem Behavior Theory – PBT (Jessor, 1987). Autor chápe problémové správanie ako také konanie, ktoré sa odchyľuje od sociálnych alebo právnych noriem a ktoré je súčasne možné interpretovať ako výsledok interakcie viacerých psychosociálnych systémov.

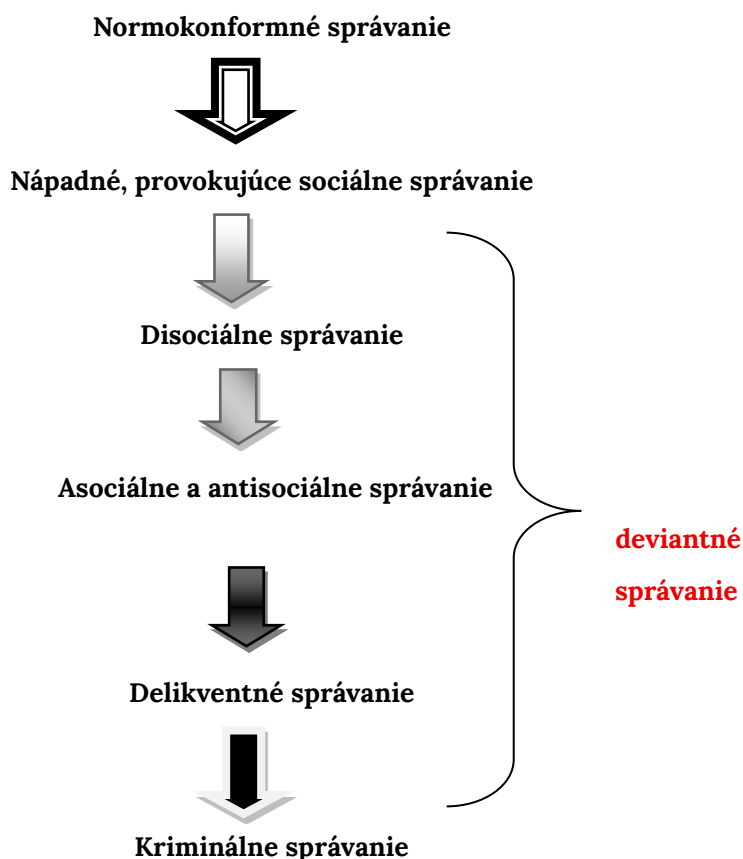
Tabuľka č. 1 – Psychosociálne systémy podľa Jessora

Systém osobnosti	Hodnoty, očakávania, presvedčenia
Environmentálny systém	Rodinné a rovesnícke očakávania, sociálna kontrola
Behaviorálny systém	Vzájomné napätie problémového a konvenčného správania

Z hľadiska vývinovej psychológie sa rizikové správanie často vysvetľuje aj v súvislosti s vývinovou úlohou formovania identity v adolescencii. V tejto línii sa zdôrazňuje, že dospelávajúci jedinec vytvára osobnú identitu v dynamike vzťahov s významnými dospelými a rovesníkmi (Richter, 2010). Konfliktnosť a emočná labilita môžu predstavovať sprievodné javy tohto obdobia, ktoré ešte nemusia implikovať sociálnu patológiu (Erikson, 1996; Matoušek, Kroftová, 1998). V sociálno-patologickom rámci je vhodné chápať rizikové správanie ako širší zastrešujúci pojem, ktorý môže zahŕňať formy označované ako asociálne, disociálne, antisociálne či

delikventné správanie. Ide teda o multidisciplinárny koncept, ktorého význam spočíva aj v signalizovaní ohrozeného vývinu a potenciálneho prechodu do závažnejších foriem narušenia noriem (Dolejš, 2010; Sobotková et al., 2014; Moravcová, Podaná, Buriánek, 2015). V tejto línii je užitočné rozlišovať kontinuum od menej závažných foriem porušovania očakávaného správania až po extrémne formy disociálneho vývinu. Autor Ondrejko (2000) vymedzil vzťah medzi druhmi sociálneho správania nasledovne:

Graf č. 1 – Sociálne správanie (Ondrejko, 2000)

Ako uvádzajú Lulei a Labáth (2016) disociálny vývin sa môže prejavovať postupným prechodom od menej nebezpečných prejavov k závažnejším formám, pričom medzi extrémne formy disociálneho správania možno zaradiť delikventný a kriminálny typ. Takéto trajektórie správania pritom môžu – v závislosti od kombinácie individuálnych a environmentálnych faktorov – v dospelosti súvisieť aj s rizikom dlhodobějších problémov v oblasti osobnostného fungovania. Z hľadiska sociálnych vied je dôležité terminologické ukotvenie pojmu **sociálnej deviácie**. Ondrejko a kol. (2009) vymedzuje sociálnu deviáciu ako podtriedu sociálneho správania a zároveň ako označenie odchýlky od očakávaného správania predpísaného sociálnou normou danej spoločnosti. Pre sociálnu prácu je tento rámec podstatný, pretože umožňuje interpretovať rizikové správanie nie iba ako „*problém dieťaťa*“, ale ako jav vznikajúci v interakcii osoby a prostredia (rodina, škola, rovesníci, komunita, digitálne prostredie), teda v kontexte sociálnych očakávaní, možností a obmedzení. Novšie prístupy k sociálnej deviácii uvedené aj v zahraničnej literatúre potvrdzujú, že deviáciu nemožno chápať výlučne ako individuálne zlyhanie jednotlivca. Henry (2018) zdôrazňuje, že sociálna deviácia predstavuje správanie, ktoré je spoločensky definované ako odchýlka od prijatých noriem, pričom jej interpretácia závisí od kultúrneho, sociálneho a situačného kontextu. Z pohľadu pomáhajúcich profesií je preto dôležité posudzovať rizikové správanie adolescentov komplexne – v súvislosti s rodinným prostredím, rovesníckymi vzťahmi, sociálnym

zázemím a širšími spoločenskými vplyvmi. Z pohľadu sociálnej práce je preto primerané pracovať s rizikovým správaním ako so signálnym javom, ktorý vyžaduje systematický postup odborného posúdenia. V slovenskej sociálno-pedagogickej tradícii sa uvádza etapové uvažovanie o práci s problémovým správaním (identifikácia problému, klasifikácia, analýza príčin a následné kroky práce s dieťaťom). Autor Határ (2010) túto logiku rozpracúva do nadväzujúcich fáz, ktoré sú pre prax užitočné najmä ako rámec odbornej diagnostickej a plánovacej činnosti:

1. rozpoznanie a pomenovanie sociálne neprípustných prejavov,
2. orientačná klasifikácia formy rizikového správania,
3. analýza súvislostí a možných príčin v systéme dieťa → rodina → škola → rovesníci → komunita (Guy-Evans, 2024).

V slovenskom právnom rámci má tento profesionálny prístup oporu aj v tom, že systém sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je koncipovaný na ochranu práv dieťaťa a na predchádzanie prehlbovaniu porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu, ako aj na zamedzenie nárastu sociálno-patologických javov. V praxi to znamená, že sociálny pracovník v SPODaSK/CDR musí rizikové správanie interpretovať v kontexte ohrozenia dieťaťa, jeho potrieb a možností stabilizácie prostredia, a zároveň koordinovať postup s ďalšími profesiami – psychológ, špeciálny pedagóg, škola, pediater/psychiater podľa potreby (Zákon č. 305/2005 Z. z.).

Rizikové správanie je chápané ako multidisciplinárny, normatívne aj vývinovo podmienený jav, ktorý môže nadobúdať rôznu závažnosť a v určitých konfiguráciách predstavuje prechodový stupeň k sociálnej deviácii a sociálno-patologickým javom. Zároveň je ukotvené, že sociálna práca s deťmi a dospelými – najmä v prostredí SPODaSK a centier pre deti a rodiny – pristupuje k rizikovému správaniu ako k signálu ohrozenia vývinu a ako k podnetu na odborné posúdenie a koordinovanú, systémovo orientovanú prácu s dieťaťom a jeho sociálnym prostredím (Zákon č. 305/2005). Teoretické vymedzenie rizikového správania poukázalo na jeho multidisciplinárny charakter, vývinové súvislosti a význam sociálneho kontextu pri jeho vzniku a udržiavaní. Z uvedených konceptov (Banárová, Čerešník, 2019) vyplýva, že rizikové správanie nemožno chápať ako izolovaný prejav jednotlivca, ale ako jav vznikajúci v dynamickej interakcii osobnostných, rodinných, školských a širších spoločenských faktorov. Pre potreby sociálnej práce a sociálno-patologickej analýzy je preto nevyhnutné pristúpiť k systematickému členeniu jednotlivých foriem rizikového správania, ktoré sa v praxi najčastejšie vyskytujú u detí a dospelých (Čerešník, Banárová, 2021).

Rizikové správanie má často vývinový charakter (Čerešník, 2016). U mladších detí sa môže prejavovať najmä neposlušnosťou, vzdorovitosťou, impulzivitou a porušovaním pravidiel. V období dospievania sa rizikové správanie môže rozšíriť o experimentovanie s návykovými látkami, agresívne a násilné správanie, šikanovanie,

záškoláctvo, delikventné správanie a rizikové správanie v online prostredí (Sobotková et al., 2014). Nie všetky tieto prejavy musia automaticky viesť k sociálnej deviácii. Ich význam spočíva najmä v tom, že signalizujú zvýšené riziko ohrozenia vývinu, najmä ak sa vyskytujú opakovane, kumulujú sa alebo sú spojené s nepriaznivým rodinným prostredím (Lovašová, 2014).

Rizikové správanie a normy spoločnosti

Každá spoločnosť funguje na základe sociálnych a právnych noriem, ktoré určujú, aké správanie je považované za prijateľné a aké za nepripustné. Rizikové správanie predstavuje správanie, ktoré sa od týchto noriem odchyľuje, avšak ešte nemusí viesť k porušeniu zákona. Je dôležité rozlišovať:

- rizikové správanie – správanie zvyšujúce pravdepodobnosť negatívnych dôsledkov,
- sociálnu deviáciu – stabilnejšiu odchýlku od spoločenských noriem,
- sociálnu patológiu – závažné a dlhodobé narušenie fungovania jednotlivca alebo skupiny.

Toto rozlíšenie je kľúčové pre sociálnu prácu, pretože umožňuje primerane reagovať na závažnosť prejavov správania a rozlišovať medzi vývinovo podmienenými prejavmi a vážnym ohrozením dieťaťa (Ondrejko, a kol., 2009, Lovašová, 2014, Henry, 2018).

Ako už bolo vyššie spomenuté, jednotná a všeobecne prijatá definícia porúch správania, problémového správania, rizikového správania či delikvencie – neexistuje. Podľa Čerešníka (2016) ide o pojmy, ktoré sa používajú naprieč disciplínami (psychológia, pedagogika, kriminológia, sociálna práca) a ich význam sa mení podľa toho, či sa kladie dôraz na sociálne normy, právne normy, alebo na vývinové a psychosociálne súvislosti.

V rámci predkladanej učebnice je preto metodologicky vhodné pracovať s rizikovým správaním ako so širším, zastrešujúcim konceptom, ktorý označuje správanie zvyšujúce pravdepodobnosť negatívnych dôsledkov pre vývin dieťaťa/dospievajúceho a zároveň môže predstavovať predstupeň sociálnej deviácie a neskôr aj sociálno-patologických rizikových javov. Z uvedeného vyplýva, že rizikové správanie nemožno chápať izolovane ani redukovať na individuálne zlyhanie dieťaťa či dospievajúceho. Ide o komplexný jav, ktorý vzniká v dynamickej interakcii osobnostných, rodinných, školských a spoločenských podmienok. Pre sociálnu prácu má preto zásadný význam včasná identifikácia rizikových prejavov, ich citlivá interpretácia a voľba adekvátnych preventívnych a intervenčných stratégií.

V ďalšej časti tejto kapitoly sa preto zameriame na konkrétnu typológiu rizikového správania u detí a dospievajúcich.

1.2 Typológia rizikového správania u detí a dospievajúcich

V spoločenskom diskurze sa tieto javy často interpretujú zjednodušene, napríklad ako dôkaz „sebeckosti“ alebo „narastajúcej agresivity“ mládeže (Šišková, 2013). Pre potreby sociálnej práce a sociálno-patologickej analýzy je však nevyhnutné upustiť od hodnotiacich súdov a zamerať sa na systematické vymedzenie, klasifikáciu a interpretáciu rizikových prejavov správania v kontexte vývinových a sociálnych determinantov (Lovašová, 2014). Pojem *rizikové správanie v dospievaní* sa v odbornej literatúre objavuje relatívne krátko, hoci samotné javy, ktoré označuje, majú dlhodobé historické trvanie. Z vývinového hľadiska sa rizikové správanie úzko spája s obdobím dospievania, ktoré je charakteristické hľadaním vlastnej identity, zvýšenou emocionalitou a potrebou autonómie. Prejavmi tohto procesu môžu byť výkyvy nálad, vzdorovité správanie, podráždenosť, zvýšená konfliktnosť či dočasné zhoršenie školského prospechu. Tieto prejavy sú do istej miery prirodzené, avšak v kombinácii s ďalšími rizikovými faktormi môžu predstavovať vstupnú bránu k rozvoju závažnejších foriem rizikového správania, vrátane závislostí (Townsend, 2009). V sociálno-patologickej perspektíve je rizikové správanie chápané ako nadradený pojem zahrňajúci rôzne formy správania označované ako asociálne, disociálne, antisociálne či delikventné (Dolejš, 2010; Sobotková et al., 2014). Podľa Labátha a kol. (2001) disociálne správanie predstavuje široké spektrum konania – od menej závažných priestupkov, ako je porušovanie školského poriadku, vzdorovitosť či časté konflikty, až

po extrémne formy správania, ktoré už majú charakter trestnej činnosti. Disociálne správanie sa preto považuje za závažné porušovanie spoločenských, etických a právnych noriem. Delikvencia je v tomto kontexte jednou z oblastí rizikového správania, ktorá sa môže, ale nemusí rozvinúť do porušovania právnych noriem (Lulei, Labáth, 2016). Moravcová, Podaná, Buriánek (2015) označujú rizikové správanie ako predelikvenciu, teda signál ohrozeného vývinu dieťaťa alebo dospelávajúceho. Osobitnú pozornosť si v typológii rizikového správania vyžaduje agresivita a násilné správanie. Winkel (1998) rozlišuje viacero perspektív agresie u detí a mládeže, pričom ju interpretuje ako formu hry, obranný mechanizmus, reakciu na frustráciu, prejav zvedavosti alebo ako maladaptívnu túžbu po prijatí a láske (In Šišková, 2013). Agresívne správanie môže v rôznych vývinových štádiách nadobúdať podobu asociálneho, vzdorovitého, sociálne manipulatívneho (pasívne agresívneho) alebo hranične agresívneho správania, ktoré ešte nemusí prekračovať právne normy, no už výrazne narúša sociálne vzťahy.

Šikanovanie predstavuje špecifickú formu agresívneho správania, ktorú Kolář (2011) analyzuje z behaviorálneho, psychodynamického a sociálno-psychologického hľadiska. Pre sociálnu prácu je zásadné vnímať šikanovanie nie ako izolovaný problém jednotlivca, ale ako poruchu vzťahov v skupine, najčastejšie v školskej triede, kde zohráva významnú úlohu sociálna klíma a skupinová dynamika (Adámik, Šimegová, Kováčová, 2011). Autor Martínek (2015) rozlišuje

agresivitu ako postoj a agresiu ako konkrétne konanie, pri ktorom sa prejavuje násilie voči osobe s úmyslom ublížiť. Pre sociálnych pracovníkov je prakticky významné chápať agresívne prejavy nielen ako „porušenie pravidiel“, ale aj ako možný indikátor frustrácie, traumy, vzťahovej neistoty alebo dysfunkčných vzorcov regulácie emócií – najmä u detí, ktoré vyrastali v nestabilnom či až ohrozujúcom prostredí. Významnú skupinu rizikového správania tvoria návykové typy správania. Alkohol je legálna a spoločensky tolerovaná droga s vysokou mierou rozšírenia (Winston, 2018; Rojková, 2016). Podobne fajčenie tabaku patrí medzi spoločensky tolerované, no zdravotne závažné formy rizikového správania (Rojková, Popelková, 2010). Začiatky fajčenia v dospievaní sú často ovplyvnené rovesníckym prostredím a mechanizmom tzv. sociálnej nákazlivosti (Šlosár, 2020). Výskumy zároveň potvrdzujú prepojenosť fajčenia s ďalšími rizikovými formami správania, najmä s užívaním alkoholu a marihuany (Šlosár, 2020). Hoci je marihuana na Slovensku klasifikovaná ako ilegálna droga, patrí medzi najčastejšie užívané látky v období dospievania v adolescencii. V odbornej literatúre sa jej užívanie často diskutuje v súvislosti s tzv. hypotézou vstupnej brány (gateway hypothesis), podľa ktorej môže skorá skúsenosť s kanabisom zvyšovať pravdepodobnosť neskoršieho experimentovania s ďalšími nelegálnymi drogami. Fergusson, Boden a Horwood (2006) vo svojej longitudinálnej štúdii (25 rokov) zistili, že pravidelné a intenzívne užívanie kanabisu bolo spojené so zvýšeným rizikom užívania iných nelegálnych drog a

rozvoja závislostného správania. Autori zároveň upozorňujú, že hoci ich zistenia podporujú hypotézu vstupnej brány, presné kauzálne mechanizmy tohto vzťahu zostávajú predmetom ďalšieho skúmania. Napriek tomu platí, že experimentovanie v dospievaní môže viesť k rozvoju závislosti s vážnymi dôsledkami pre ďalší vývin jedinca (Campbell, 2003). Okrem toho, že dospievajúci môžu prejavovať rizikové správanie v reálnom sociálnom prostredí, vyskytuje sa rizikové správanie aj vo virtuálnom prostredí internetu. Dulovics (2018) vo vzťahu k virtuálnemu prostrediu internetu hovorí o dvoch základných rovinách rizikového správania. Ide o rizikové využívanie internetu a rizikové správanie v prostredí internetu. Príkladom priameho ohrozenia reálnej identity dospievajúceho je stretnutie s neznámou osobou, len na základe komunikácie prostredníctvom sociálnej siete. Ako problémovú oblasť, pred ktorou istotne nemôžeme zatvárať oči, by sme v tejto súvislosti mohli označiť návštevu nebezpečných web stránok ako sú napríklad pornografia, propagácia rasizmu, drog a pod. Nebezpečné sú z dôvodu obsahu, ktorý odovzdávajú a daný obsah vážne poškodzuje zdravý psychosociálny vývin dospievajúceho dieťaťa. Online rizikové správanie dospievajúcich má v súčasnosti stúpajúcu tendenciu, čo akcentujú viacerí odborníci venujúci pozornosť danej problematike Divínová (2005), Hollá (2014), Hudecová, Kurčíková (2014), Bělik (2014). „Medzi mladými ľuďmi narastá počet obetí, ale aj páchatel'ov kyberšikanovania, počítačovej kriminality, rasisticky a xenofóbne motivovaných útokov vo virtuálnom priestore, rozširuje sa aj

návykové správanie vo vzťahu k internetu či mobilným telefónom“ (Dulovics, 2018, s. 47).

Na vzniku rizikového správania sa podieľa komplexná interakcia rizikových a protektívnych faktorov (Čablová, Miovský, 2013). Jessor et. al. (1995) medzi protektívne faktory zaraďujú najmä pozitívnu orientáciu na zdravie a školu, kvalitné vzťahy s rodičmi a inými dospelými, prosociálne rovesnícke modely, vnímanú sociálnu kontrolu a zapojenie do prosociálnych aktivít. Pre sociálnu prácu je tento rámec dôležitý najmä preto, že umožňuje hodnotiť rizikové správanie nielen z hľadiska deficitu, ale aj z hľadiska dostupných zdrojov a opôr dieťaťa. V kontexte sociálnej práce, najmä v systéme sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, sa rizikové správanie chápe ako signál ohrozeného vývinu, ktorý si vyžaduje odborné posúdenie, multidisciplinárnu spoluprácu a systematickú prácu s dieťaťom a jeho sociálnym prostredím. Osobitnú pozornosť si vyžadujú deti, ktoré vyrastajú v prostredí s výskytom násillia, zanedbávania alebo dlhodobej nestability vzťahov, keďže skúsenosť so svedectvom partnerského násillia môže významne ovplyvniť ich správanie a psychosociálny vývin (Matoušek, 2017).

1.3 Rizikové správanie v postpandemickom období

Súčasná odborná diskusia často pracuje aj s charakteristikou modernej spoločnosti ako „rizikovej spoločnosti“, v ktorej jednotlivci čelia novým formám neistoty, individualizácie a sociálnych zmien. Tento koncept je spájaný predovšetkým s dielom Ulricha Becka,

ktorý upozorňuje na transformáciu spoločnosti a vznik nových sociálnych rizík súvisiacich s globalizáciou, technologickým pokrokom a oslabovaním tradičných sociálnych väzieb (Beck, 2026). V takomto kontexte možno rizikové správanie adolescentov chápať ako fenomén, ktorý síce nie je historicky nový, avšak menia sa jeho formy, intenzita a sociálne determinanty. Súčasné výskumy upozorňujú najmä na rastúci význam online prostredia, sociálnych sietí, digitálnych závislostí, dostupnosti psychoaktívnych látok, tlaku rovesníckych skupín, zmien v rodinných štruktúrach a narastajúcich problémov v oblasti duševného zdravia mladých ľudí (Viner et al., 2020; Odgers, Jensen, 2020; Wojtowicz, Buckley, Galea 2024). Významným faktorom ovplyvňujúcim vznik rizikového správania zostáva aj kvalita rodinného prostredia, školská klíma a sociálna opora adolescenta, pričom viaceré štúdie potvrdzujú vzťah medzi oslabenými sociálnymi väzbami, psychickou nepohodou a vyššou mierou rizikového správania (Fegert et al., 2020; UNESCO, 2021; WHO, 2024).

Pandémia ochorenia COVID-19 predstavovala významný medzník vo vývine rizikového správania detí a adolescentov, pričom zásadne ovplyvnila jeho formy, intenzitu aj kontext (Dumont, 2024). Pandémia mala významný negatívny dopad na duševné zdravie detí a dospievajúcich. Systematický prehľad realizovaný na vzorke 56 368 participantov z ôsmich krajín poukazuje na výraznú variabilitu výskytu psychických ťažkostí v tejto populácii.

Tabuľka č. 2 - Prevalencia psychických ťažkostí podľa Aarah-Bapuah (2022)

Prevalencia úzkosti	15 % - 78 %
Prevalencia depresie	7,2 % - 43,7 %
Prevalencia stresu	Do 17,3 %

Výskumné zistenia poukazujú na to, že dlhodobá sociálna izolácia, obmedzenie fyzických kontaktov a presun vzdelávania do online prostredia viedli k výraznému nárastu psychickej záťaže mladých ľudí, najmä vo forme úzkostných a depresívnych symptómov (Miao et al., 2023). Tento vývoj zároveň vytvoril podmienky pre zmenu spôsobov, akými sa rizikové správanie manifestuje. V kontexte obmedzených možností sociálnej interakcie v reálnom prostredí došlo k presunu významnej časti každodenných aktivít do digitálneho priestoru, čo sa odrazilo aj v transformácii sociálno-patologických javov. Digitálne technológie sa stali dominantným prostredím socializácie, komunikácie i sebareprezentácie, čím sa zvýšila expozícia mladých ľudí rôznym formám online rizík. Medzi najvýznamnejšie patria kyberšikana, online násilie, manipulácia, zneužívanie osobných údajov či vystavenie nevhodnému obsahu, pričom ich výskyt bol počas pandémie zaznamenaný vo zvýšenej miere (UNICEF, 2021a). Z hľadiska sociálnej patológie je dôležité zdôrazniť, že pandémia nevedla k eliminácii tradičných foriem rizikového správania, ale skôr k ich modifikácii a čiastočnému

presunu do iného prostredia. Kým niektoré formy, ako napríklad pouličná delikvencia alebo priame agresívne správanie v školskom prostredí, dočasne ustúpili v dôsledku lockdownových opatrení, iné nadobudli na intenzite alebo sa objavili v nových podobách, najmä v online priestore. Súčasne sa ukazuje, že zvýšené využívanie digitálnych technológií viedlo nielen k nárastu online rizík, ale aj k rozvoju problematických vzorcov správania, ako je nadmerné používanie sociálnych sietí či digitálnych hier, ktoré môžu nadobúdať charakter závislostného správania (OECD, 2021). Pre mnohých adolescentov sa online prostredie stalo prostriedkom zvládania stresu a neistoty, čo však zároveň zvyšuje ich zraniteľnosť voči negatívnym vplyvom digitálneho prostredia (Paulus, et. al., 2022). V postcovidovom období preto nemožno rizikové správanie adolescentov interpretovať výlučne prostredníctvom tradičných kategórií sociálnej patológie, ale je nevyhnutné reflektovať jeho hybridný charakter, v ktorom sa prelínajú offline a online dimenzie (Gjoneska, 2022). Tento posun predstavuje výzvu pre pomáhajúce profesie, ktoré musia reagovať na nové formy ohrozenia a adaptovať svoje intervenčné stratégie tak, aby zahŕňali aj prevenciu a riešenie rizikového správania v digitálnom prostredí. V odborných štúdiách sa čoraz častejšie poukazuje na nárast negatívnych emočných prežívaní u detí a adolescentov, najmä vo forme smútku, osamelosti a úzkosti (Miao, et al. 2023). Tieto emočné stavy pritom nemožno vnímať izolovane, keďže môžu významne ovplyvňovať správanie jednotlivcov. V kontexte vývinovej psychológie a sociálnej patológie

sa ukazuje, že práve zvýšená miera psychickej záťaže môže viesť k vyhľadávaniu rôznych maladaptívnych stratégií zvládania, medzi ktoré patrí aj rizikové správanie (Slovák, 2024). Rizikové správanie tak môže predstavovať určitú formu reakcie na prežívaný stres, frustráciu alebo emočnú nepohodu, pričom u adolescentov sa môže manifestovať v rôznych podobách – od agresívnych prejavov až po problematické používanie digitálnych technológií. Z uvedeného vyplýva, že medzi emočným prežívaním a rizikovým správaním existuje významná súvislosť, ktorú je potrebné zohľadňovať aj v rámci pomáhajúcich profesií. Súčasná generácia detí a adolescentov vyrastá v podmienkach významných spoločenských zmien, ktoré sa prejavujú oslabovaním tradičných sociálnych väzieb, transformáciou rodinného prostredia a narastajúcim vplyvom digitálnych technológií. Podľa kolektívu autorov Kováč, Cesnek a Cesneková (2026) možno pozorovať, že oslabená rodinná stabilita a absencia jasne definovaných výchovných hraníc môžu viesť k zníženému rešpektu voči autoritám a komplikáciám v procese osvojovania si spoločensky akceptovaných vzorcov správania. V kombinácii s intenzívnou expozíciou digitálnemu obsahu môže dochádzať k deformovanému vnímaniu reality, pričom násilný mediálny obsah či virtuálne prostredie môžu znižovať schopnosť detí adekvátne predvídať reálne dôsledky vlastného správania. Autori (Kováč, Cesnek, Cesneková, 2026) zároveň upozorňujú na význam rozvoja sebareflexie, prevzatia zodpovednosti a schopnosti regulovať impulzívne správanie. Impulzivita, ktorá môže byť

podmienená aj nepriaznivým alebo konfliktným rodinným prostredím, si podľa nich vyžaduje systematickú preventívno-výchovnú intervenciu zameranú na rozvoj analytického prístupu k sociálnym interakciám a dôsledkom vlastného konania. Významnú úlohu v procese formovania patologického správania zohráva aj školské prostredie a rovesnícke vzťahy. Šikanovanie nemožno chápať izolovane len ako interakciu medzi agresorom a obeťou, ale ako komplexný sociálny proces, v ktorom významnú úlohu zohráva aj skupinová dynamika a tzv. „publikum“ – pasívni prizerajúci sa, ktorí môžu správanie agresora podporovať alebo tolerovať. Z preventívneho hľadiska sa preto za významné považuje posilňovanie postavenia obete, rozvoj empatie a eliminácia pasívneho prizierania sa v školskom kolektíve. Za pozornosť stojí aj meniaci sa profil agresora. Súčasné preventívne skúsenosti podľa uvedených autorov naznačujú, že agresívne správanie nemusí byť viazané výlučne na sociálne znevýhodnené prostredie, ale čoraz častejšie sa objavuje aj u detí z materiálne zabezpečených rodín. Autori tento jav interpretujú prostredníctvom konceptu emočnej deprivácie, keď materiálne zabezpečenie nedokáže nahradiť nedostatok emocionálnej blízkosti, rodičovskej angažovanosti a jasne stanovených hraníc. V dôsledku toho môže dieťa vyhľadávať pozornosť alebo mocenskú dominanciu prostredníctvom agresívnych foriem správania voči rovesníkom (Kováč, Cesnek, Cesneková, 2026). Rodinné prostredie pritom predstavuje jeden z kľúčových socializačných faktorov. V kontexte slovenského

legislatívneho rámca zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine definuje rodičovskú zodpovednosť ako sústavnú a dôslednú starostlivosť o všestranný vývin dieťaťa. Rodina zohráva významnú úlohu pri osvojovaní prosociálnych hodnôt, rešpektu k normám a regulácii správania. Naopak, konfliktné prostredie, zanedbávanie alebo prítomnosť patologických javov v rodine môžu prispievať k medzigeneračnému prenosu maladaptívnych vzorcov správania (pozri Zákon č. 36/2005 o rodine). V podmienkach súčasnej spoločnosti nadobúda čoraz väčší význam aj digitálna socializácia. Sociálne siete a online komunity už nepredstavujú len komunikačný nástroj, ale významný socializačný priestor, ktorý formuje sebapónímanie, emocionálne prežívanie a správanie detí a adolescentov. Ich vplyv je osobitne významný v období dospievania, keď sa formuje identita jednotlivca a schopnosť emocionálnej regulácie (Macek, 2003; Gjoneska et al., 2022). Hoci digitálne technológie prinášajú mnohé benefity, pri absencii primeranej rodičovskej kontroly a kritického myslenia môžu vytvárať priestor pre vznik nových foriem sociálnej patológie vrátane kyberšikanovania, behaviorálnych závislostí či rizikových online výziev (Matzová, Surovcová, Trebatická, 2017). Podľa Procházkovej (2023) môže nadmerná expozícia digitálnemu obsahu v kombinácii s oslabenou rodičovskou kontrolou a absenciou jasne stanovených hraníc prispievať k oslabovaniu schopnosti detí predvídať dôsledky vlastného správania. Digitálne prostredie zároveň vytvára priestor pre idealizáciu násilia, rizikového správania

či ilúziu minimalizácie reálnych následkov konania, čo môže ovplyvňovať rozhodovanie detí a adolescentov v offline prostredí. Výskumy realizované autormi Matzová, Surovcová a Trebatická (2017) poukazujú na existenciu významnej súvislosti medzi nadmernou digitálnou expozíciou a narastajúcou psychickou vulnerabilitou detí a adolescentov. U mladých ľudí sa častejšie objavujú úzkostné symptómy, depresívne prejavy, poruchy spánku, problémy s koncentráciou pozornosti a pokles školského výkonu. Autori zároveň upozorňujú na fenomén tzv. FOMO (Fear of Missing Out), teda strachu zo zmeškania alebo sociálneho vylúčenia, ktorý vedie k nutkavej potrebe neustále kontrolovať sociálne siete a online interakcie. Tento jav môže prispievať k zvýšenej psychickej tenzii, emocionálnej labilitě a znižovaniu schopnosti oddychu či regenerácie psychických síl. Súčasná mládež zároveň preferuje prevažne vizuálne orientované digitálne platformy, ako sú Instagram, TikTok či Snapchat, ktoré významne ovplyvňujú sebahodnotenie, telesné sebaponímanie a potrebu sociálneho uznania. V prostredí týchto sociálnych sietí môžu zároveň vznikať nové formy sociálno-patologických javov vrátane kyberšikanovania, online ostrakizácie, manipulatívnych skupinových mechanizmov či rizikových online výziev.

Otázky a úlohy k prvej kapitole

1. Aké hlavné oblasti faktorov ovplyvňujú vznik a prejavy rizikového správania u detí a dospelých z pohľadu sociálnej práce?
2. Úloha: Predstavte si dospelého žiaka, ktorý opakovane klame, vyrušuje na vyučovaní a dostáva sa do konfliktov s autoritami. Identifikujte možné rizikové faktory na úrovni osobnosti, rodiny, rovesníckej skupiny a školy. Skúste správanie interpretovať pomocou Jessorovej problémovej teórie správania.
3. Prečo neexistuje jednotná definícia rizikového správania?
4. Aké disciplíny pracujú s pojmom rizikové správanie a v čom sa ich pohľady líšia?
5. Ako možno vysvetliť prechod od menej závažných prejavov k delikventnému správaniu?
6. Prečo je pre sociálnu prácu vhodné pracovať so širším pojmom rizikového správania?

2 VYBRANÉ TEÓRIE VZNIKU¹ SOCIÁLNEJ PATOLÓGIE

V súčasnosti jestvuje nesmierne množstvo teórií, ktoré sa pokúšajú o vysvetlenie vzniku a udržiavania deviácie v spoločnosti. V tejto kapitole ponúkame stručný prehľad niektorých vybraných teórií deviácie, ktoré sa rozvíjali v rámci rozličných vedeckých disciplín v určitom období a kultúrno-spoločenskom priestore.

2.1 Biologické teórie

Pre biologické teórie vysvetľujúce pôvod a vznik deviantného správania je dôležitá biologická podstata človeka, ktorá určuje jeho ďalší vývoj. Zásadná otázka pri nich znie: „Kde je v človeku chyba?“, konkrétne v jeho biologickej štruktúre. Odpoveď na ňu ponúkajú jednotlivé biologické teórie rôzne (por. Komenda, 1999, s. 79 – 110):

V jednej alebo viacerých *biologických abnormalitách* (napríklad v poškodení mozgu, telesnej konštitúcii, chýbajúcom chromozóme), ktoré spôsobujú deviantné správanie. Táto je zvyčajne vrodená, ale môže byť aj získaná.

Taliansky psychiater, antropológ a „otec modernej kriminológie“ Cesare LOMBROSO (1853 – 1909) tvrdil, že zločinci sa odlišujú od ostatných ľudí s normálnym správaním určitými fyzickými a psychickými anomáliami (napríklad silnou čeľusťou, vysokými lícnymi kosťami, veľkou bradou, dlhými ušami, emocionálnou

¹ Spracované podľa Mátel, A. 2015 *Sociálna patológia a prevencia vybraných sociálno-patologických javov*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. ISBN 978-80-971445-5-5.

plytkosťou, zníženým prahom bolesti, predčasnou sexuálnou aktivitou a pod). Podľa Lombrosa sa zločinnosť dedí. Okrem vrodených zločincov uznával aj príležitostných, tých, ktorí páchajú násilie z vášne, ďalej kriminálnych epileptikov a morálno-patologických delikventov. Jeho žiak a spolupracovník Enrico FERRI (1856 – 1929) vysvetľoval zločin ako následok viacerých faktorov, ktoré rozdelil do troch základných skupín: *antropologické* – vek páchatela, pohlavie, zamestnanie, výchova, organická a duševná stavba tela atď.; *fyzickej povahy* – etnikum, podnebie, úrodnosť pôdy atď.; *sociálne* – migrácia, zvyky, náboženstvo, ekonomické podmienky, politické a právne normy atď.

Konštitučné školy hľadali príčinu deviantného správania vo väzbe medzi stavbou tela a charakterovými vlastnosťami podstatnými pre kariéru zločince (Tomášek, 2010, s. 131). Známe sú klasifikácie *ľudských typov* od nemeckého psychiatra Ernsta KRETSCHERA (1888 – 1964) a amerického psychiatra Williama H. SHELTONA (1898 – 1977). V triedení využili koreláciu rozličných fyzických a psychických vlastností, pričom Kretscher vychádzal z antropometrických meraní a Shelton sa opieral o fotografovanie ľudských tiel (por. Komenda, 1999, s. 86).

Endokrinologické teórie sa pokúsili etiologicky spojiť deviantné správanie s poruchou činnosti žliaz s vnútornou sekréciou. *Neurofyzologické teórie* sa zamerali na výskum mozgových nádorov a ďalších neurologických porúch. Osobitne bola skúmaná porucha

pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), ktorá je charakteristická okrem iného aj náladovosťou, agresivitou, hyperaktivitou a pod.

Dedičné teórie majú v rámci biologických teórií rozličnú podobu. Ich výskum prebiehal vo viacerých líniách, pričom väčšina z nich vychádzala z evolučnej teórie Charlesa Darwina. Okrem vyššie zmienenej Lombrosovej teórie, môžeme uviesť štúdie *kriminálnych rodín* (R. Dugdale), *dvojčiat* (J. Lange, K. Christiansen) a *genealogické štúdie*, ktoré skúmali vlastnosti a osudy niekoľkých generácií jedincov pochádzajúcich z rovnakých predkov (H. Goddard). V dvadsiatych rokoch 20. storočia tieto výskumy ovplyvňovali v Amerike nielen postoje k delikventným rodinám, ale aj politiku. Vzniklo niekoľko zákonov o sterilizácii, ktoré umožňovali kontrolovať pôrodnosť s vysokým počtom delikventov alebo duševne chorých. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj *adopčné štúdie* zamerané na kriminalitu adoptovaných detí, ktoré mali aspoň jedného biologického rodiča s kriminálnou minulosťou (B. Hutchings, S. Mednick). Rozvojom genetiky v šesťdesiatych rokoch 20. storočia sa dedičné teórie zamerali na *chromozómové abnormality* (P. Jacobs, M. Brunton).

Rasové teórie sa venovali vplyvu rasy na deviantné správanie. Žiaľ, práve tieto boli zneužívané počas 2. svetovej vojny na likvidáciu „rasovo nečistých“ jedincov a komunít.

2.2 Psychologické a psycho-sociálne teórie

Za rozhodujúci faktor, ktorý vyvoláva deviantné správanie, považujú ľudskú psychiku a duševné pochody človeka. Psychológovia veľmi úzko nadväzujú na poznatky biológie a psychiatrie. Zo psychiatrie prijali rozlišovanie duševných porúch na:

- organické – ich príčinu je možné zistiť v centrálnom nervovom systéme;
- funkčné – poznáme narušené správanie, čiže defekt funkcie, ale nie jeho fyziologickú príčinu (najmä neurózy).

Podobne ako pri biologickom prístupe, je pozornosť psychológie obrátená najmä na osobu vykazujúcu deviantné správanie. Na rozdiel od biológie pôvod abnormality nehľadajú psychologické teórie výlučne v biologických determinantoch, ale najmä v oblasti psychiky. Ich príčiny nachádzajú jednotlivé teórie rozdielne.

Teórie poruchy osobnosti sú pri skúmaní deviácie zamerané na osobnosť deviantov, vrátane jej zložiek. Dôležitým pojmom v prvej polovici 20. storočia sa stala *psychopatia*. Ňou boli v minulosti označené nevyvážené, neharmonické (abnormálne) osobnosti, u ktorých sa často prejavovalo antisociálne správanie, mravnostná a iná kriminalita. Z novších teórií môžeme uviesť *multidimenzionálnu teóriu osobnosti*, ktorú vypracoval americký psychiater a genetik Claude R. CLONINGER. Tento predpokladá špecifické reakcie, ktoré vychádzajú z osobnostných črt jedinca (por. Personality and psychopathology, 1999). Delikventný jedinec je natoľko

egocentrický, že je mu ľahostajná reakcia okolia. Taký jedinec má zvýšenú potrebu zážitkov, v menšej miere pociťuje strach, nie je schopný odhaľovať rizikové vlastnosti konania (In Fischer – Škoda, 2009, s. 32 - 33).

Inú typológiu osobnosti vypracoval britský psychológ nemeckého pôvodu Hans J. EYSENCK (1916 – 1997). Na základe jeho vlastnej diagnostickej metódy „EPI“ bolo potvrdené, že prítomnosť vyšších faktorov extravenzie, neurotizmu či psychotizmu je významným predispozičným činiteľom kriminálneho správania dospelých a mladistvých (In Komenda, 1999, s. 133).

Po rozšírení testov merania kvocientu inteligencie (IQ testy) na počiatku 20. storočia, sa realizovali výskumy zamerané na skúmanie IQ zločincov a delikventov. Hodnoty väčšiny z prvých meraní boli pod všeobecným priemerom. To viedlo k teóriám, že práve slabšia inteligencia môže brániť, aby jedinec naplno domýšľal následky svojich skutkov, prípadne porozumel zákonom a normám, ktoré je nutné dodržiavať (Tomášek, 2010, s. 138). Slabomyselnosť (*oligofréniu*) považoval za príčinu delikvencie vyššie zmienený americký psychológ Henry H. GODDARD (1866 – 1957), ktorý realizoval genealogické štúdie. Podľa neho je slabomyselnosť dôležitým kriminálnym faktorom, ktorý sa dedí. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia americkí kriminológovia Travis HIRSCHI a Michael HINDELANG zistili pri výskume delikventnej mládeže, že IQ je vo významom vzťahu k výkonom v škole. Nižšie IQ je ďaleko viac spojené so slabším štúdiom, záškoláctvom a delikvenciou. Väčšina

prístupov sa v súčasnosti zhoduje na tom, že IQ testy môžu indikovať delikvenciu, pretože u mladistvých s nízkym IQ je pravdepodobnosť jej výskytu vyššia (por. Komenda, 1999, s. 101-103).

2.3 Psychoanalytické teórie

Boli veľmi populárne najmä na začiatku 20. storočia. Zakladateľ psychoanalýzy rakúsky neurológ a psychiater Sigmund FREUD (1856 – 1939) zameral svoju pozornosť predovšetkým na vývoj osobnosti detí a na ich sexualitu, pretože v tejto kategórii je stupeň prispôsobovania sociálnym normám najmenší. Aplikáciu psychoanalytickej teórie na štúdium deviantného správania rozvinuli až jeho žiaci a nasledovníci. Americký detský psychiater Richard L. JENKINS (1903 – 1991) využil Freudovu štruktúru – id, ego, superego – pri výskume štruktúry psychiky mladistvých delikventov. Identifikoval pritom tri základné typy chybné usporiadanej štruktúry psychiky:

- nesocializované agresívne individuum (jeho resocializácia je veľmi ťažká);
- socializovaný agresívny jedinec (typický pre subkultúry gangu, v sociálnych inštitúciách sa dá formovať);
- príliš plachý, úzkostný, do seba ponorený dysforik (napríklad typický záškolák).

Do oblasti sociálno-psychologických teórií patrí *teória učenia*. Podľa nej je protispoločenské konanie osvojené a naučené v určitých

sociálnych podmienkach na základe skúsenosti. Ak má byť trvalé, musí byť v sociálnom prostredí (napríklad prostredníctvom kriminálnej subkultúry, médií) posilňované a upevňované. Behavioralisti, v čele s americkým psychológom a sociálnym filozofom B. F. SKINNEROM (1904 – 1990), predpokladali pritom väčšiu aktivitu samotného jedinca. Svoj model *inštrumentálneho podmieňovania* založili na hypotéze, že človek si osvojí také správanie, ktoré vedie k získaniu odmeny. Na druhej strane sa vyhýba takému správaniu, ktoré v minulosti vyvolalo nežiaduce následky. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia americký psychológ kanadského pôvodu Albert BANDURA rozvinul *teóriu observačného učenia*, čiže učenia na základe pozorovania či modelu (Nakonečný, 2004, s. 29). Ľudské správanie nie je podľa neho posilňované len odmenami a trestami, ale veľmi často vzniká priamym modelovaním, čiže napodobovaním ostatných, ktorí slúžia ako sociálne modely. Prostredníctvom napodobovania alebo identifikácie si možno osvojiť deviantné správanie (por. Tomášek, 2010, s. 136).

Na hranici psychológie a sociológie sa nachádza typologická *konceptia autoritárskej osobnosti*, ktorú vypracoval nemecký filozof, sociológ a muzikológ Theodor W. G. ADORNO (1903 – 1969) so svojimi spolupracovníkmi. Vo výskume autoritárskych osobností a antisemitských predsudkov začal v Nemecku a po emigrácii do USA pokračoval skúmaním rasových predsudkov. Adorno v spolupráci s

kolegami na univerzite v Berkeley, psychológmi N. Sanfordom, D. Levinsonom a E. Frenkel-Brunswickovou rozvinuli psychometrické testovanie rozsahu autoritárskych vlastností u jedincov na deväť osobnostných typov na základe F-škály, čo bola skratka „pre-fašistickej osobnosti“ (The Authoritarian Personality, 1950). Predsudky, ako aj iné extrémne postoje, sú podľa nich „výrazom hlboko ležiacich črt osobnosti“. Vo svojom výskume poukázali aj na to, že politické postoje korelujú s určitými črtami osobnosti a vo svojich extrémnych hodnotách zohrávajú významnú psychologickú rolu v sebahodnotení a integrite osobnosti. Autoritárstvom sa v súčasnej psychológii rozumie črta osobnosti charakterizovaná rigidným prístupom k disciplíne, mimoriadnym nepriateľstvom voči spoločenským odchýlkam (deviáciám) a netolerantným „čierno-bielym“ ponímaním dobra a zla (Hartl – Hartlová, 2009, s. 66).

Medzi ďalšie sociálno-psychologické faktory ovplyvňujúce vznik deviantného správania boli označené napríklad poruchy socializácie v ranom detstve, poruchy komunikácie medzi deťmi a rodičmi, patologická štruktúra rodiny a pod. Z hľadiska holistického prístupu ku klientom je dôležité, aby sociálni pracovníci venovali dostatočnú pozornosť psychike klientov, ich osobnosti, inteligencii a mentálnym schopnostiam. V rámci terapie viacerých sociálno-patologických javov je dôležitá interdisciplinárna spolupráca sociálnych pracovníkov so psychológmi. Vzhľadom na psychologické teórie príčin deviantného správania je vhodné v rámci anamnézy venovať zvýšenú pozornosť informáciám o

osobách a skupinách, ktoré mohli byť pre klientovo správanie modelom a vzorom k napodobovaniu. Identifikácia a spoznávanie mechanizmov naučeného deviantného správania môže byť nápomocná pre liečbu terapiou a modelovanie nových nedevariantných vzorcov správania.

Kým biologické a psychologické teórie vychádzajú z analýzy jedincov, u ktorých sa prejavuje deviantné správanie, sociologický prístup zdôrazňuje vplyv spoločnosti na tento druh správania. V súčasnosti prevláda pri skúmaní a štúdiu deviácií práve sociologické hľadisko, a to nielen v sociológii, ale aj kriminológii, sociálnej práci a sociálnej pedagogike.

2.4 Teória sociálnej dezorganizácie

V špecifickom význame „sociálna dezorganizácia“ (*social disorganization*) označuje oslabenie, narušenie alebo rozklad konkrétneho normatívneho poriadku a vzorov správania v danej spoločnosti alebo väčšej sociálnej skupine (Petrusek, 1996, s. 202). Býva často spájaná so zníženým vplyvom sociálnej kontroly. Osobitnú koncepciu sociálnej dezorganizácie vypracovala *chicagská škola* (nazvaná podľa University of Chicago na ktorej od roku 1892 pôsobila aj známa katedra sociológie). Chicagská škola ako prvá na svete detailne zmapovala výskyt sociálnych deviácií v určitých teritóriách. Výskumy prepojila s formulovaním teórií, akými sú teória sociálnej ekológie, teória sociálnej dezorganizácie a teória diferencovanej asociácie (por. Munková, 2001). Robert E. PARK (1864

– 1944), Ernest W. BURGESS (1886 – 1966) a ďalší jej predstavitelia skúmali v dvadsiatych rokoch 20. storočia zvyky, vieru, sociálne praktiky a spôsob života v meste Chicago („The City“, 1925). V niektorých prisťahovaleckých štvrtiach („zónach prechodu“), kde žili imigranti z rôznych krajín, sa vo veľmi nápadnej miere vyskytovali sociálne problémy ako kriminalita, delikvencia mládeže, prostitúcia, samovražednosť, alkoholizmus, duševné poruchy, vysoká detská úmrtnosť, chorobnosť a chudoba. Podľa predstaviteľov chicagskej školy zločin a deviantné správanie nie sú len nejakou patológiou jednotlivca a sociálny problémom, ale vyznačujú sa aj osobitou sociálnou organizáciou (Por. Downes – Rock, 2007, s. 55). Zločinci z chudobných a etnicky pestrých minorít a vrstiev, teda nie sú ani degenerovaní (ako tvrdí biologický determinizmus), ani menejcenní (ako tvrdia rasovo-antropologické teórie), ale sú produktom zlého prostredia, v ktorom sú nútení žiť (Komenda, 1999, s. 172).

Sociálna dezorganizácia vyjadruje určité štádium procesu organizácie a reorganizácie mesta, kde sa stráca sociálny konsenzus. K jej indikátorom patria nízky príjem rodiny, vysoká hustota populácie, zlé bytové, zdravotné a hygienické podmienky, nízke vzdelanie (Hrčka, 2001, s. 180). Dezorganizácia je výrazom mravného úpadku, sociálne vzťahy sú v mestskom prostredí fragmentárne, nestabilné a anonymné. Vytráca sa súdržnosť ľudí, pocit susedstva, heterogénne skupiny sú premiešané, staré zvyky strácajú platnosť, život je nevyspytateľný, ľudia cítia silný pocit

deprivácie, keďže sú nútení žiť v plytkých, krátkodobých a neosobných vzťahoch (Por. Downes – Rock, 2007, s. 55-56). Integrálnou súčasťou sociálnej dezorganizácie je oslabená sociálna kontrola, čo vyvoláva deviantné správanie. Normatívny rád, nutný pre „normatívne“ správanie, neprestupuje všetkými úrovňami spoločnosti, najmä nevstupuje do jej najnižších úrovní (Petrusek, 1996, s. 202). Pritom dochádza k posunu chápania toho, čo deviantné správanie je. Napríklad delikvencia môže slúžiť ako základ kariéry, ktorú je možné v danom prostredí dosiahnuť. Členovia gangu môžu byť vo svojom okolí oceňovaní a ich správanie interpretované ako ochrana a pomoc (Por. Munková, 2001, s. 27). Dezorganizované prostredie susedských vzťahov pomáha produkovať a zachovávať „kriminálne tradície“, ktoré súperia s konvenčnými hodnotami a ktoré môžu byť prenesené na druhých prostredníctvom úspešnej generácie chlapcov, a to väčšinou tým istým spôsobom ako sa prenáša jazyk, alebo vytvárajú iné sociálne modely (Shaw – McKay, 1942, In Komenda, 1999, s. 176). Zvlášť Edwin H. SUTHERLAND (1883 – 1950) poukazoval na skutočnosť, že deviantné správanie sa môže prenášať z generácie na generáciu. Vo svojej teórii „diferenciálnej asociácie“ (1924) sa pokúsil utvoriť systematickú teóriu, že zločin a deviácia sú kultúrne prenášané v sociálnych skupinách. Kriminálne správanie je naučené v interakcii s inými ľuďmi, zvlášť v intímnych vzťahoch, v procese komunikácie (Por. Downes – Rock, 2007, s. 61).

2.5 Teórie anómie

Etymologicky výraz „anómia“ pochádza z gréčtiny, kde nomos označuje zákon, normu, pravidlo či poriadok a predpona „a“ má význam *negácie*, resp. označenia deficitu. Anómia potom v teologickom a neskôr sociologickom význame označuje taký stav spoločnosti, kde prestávajú platiť zákony (nielen právne, ale aj mravné) a dosiaľ uznávané pravidlá správania. Vyššie sme uviedli, že pojem „anómie“ ako zdroja deviantného správania ako prvý priniesol do sociológie Émile DURKHEIM. Týmto pojmom označoval sociálnu dezintegráciu a sociálne odchýlené správanie v zmysle nedostatočnej sociálnej regulácie v určitom sociálnom systéme (Geist, 1992, s. 28 - 29). Podľa Ondrejковиča (2011, s. 280) má „anómia *menej spoločného s porušovaním zákonnosti a nedodržiavania zákonov, ako s pravidlami a sociálnymi normami, teda v zásade s hodnotovým systémom príslušnej kultúry, spoločnosti alebo society, ktorými by sa jednotlivec i sociálne skupiny mali a vedeli orientovať.*“ V situáciách, keď hodnoty a normy nie sú jednoznačne stanovené, alebo keď tradičné normy sú nahrádzané novými, môže nastať v spoločnosti stav bezzákonnosti, čiže anómie. Ľudia majú pocit, že ich správanie nie je regulované zo strany spoločnosti, a to ich vedie k tomu, že dávajú prednosť vlastným sebeckým cieľom. Durkheim bol presvedčený, že tendencie k anómii sú vlastné moderným spoločnostiam v súvislosti so sociálnou zmenou, ktorá v nich prebieha (Munková, 2001, s. 31). Podstatné je, že Durkheim považoval anómiu za osobitný stav spoločnosti. Treba zdôrazniť, že podľa neho

je to stav na jednej strane reálny, objektívny a súčasne patologický a na druhej strane stav výnimočný a prechodný (Schenk, 2004). Ako opatrenie proti anómii navrhuje vytvoriť inštitúcie, ktoré by dokázali posilniť komunikačné kanály medzi jedincami a koordinovať sociálne funkcie, čím by vytvorili spoločné ciele a identitu. Možné riešenie vidí najmä v úlohe zamestnaneckých skupín, korporatívneho štátu a systému sekulárnej morálnej výchovy (Palumbo – Scott, In Harrington et al., 2006, s. 92).

K rozšíreniu pojmu anómie a preformulovaniu jej obsahu prispel najmä americký sociológ a predstaviteľ funkcionalizmu Robert MERTON (1910 – 2003). Jeho článok Social Structure and Anomie z roku 1938 je považovaný za jeden z najcitovanejších článkov v sociológii 20. storočia. Medzi prvkami sociálnej a kultúrnej štruktúry zdôraznil dva, ktoré sú dôležité pri koncepcii anómie (1938, s. 672–673):

1. kultúrne definované ciele, zámery alebo záujmy;
2. usmerňovanie (regulácia) a kontrola akceptovateľných spôsobov dosahovania týchto cieľov.

Merton sa snaží pojem anómie identifikovať so situáciou, keď jednotlivec nenachádza možnosť dosiahnuť kultúrne definovaný a predpísaný cieľ. Tento protiklad medzi cieľom a absenciou prípustných prostriedkov môže viesť k deviantému správaniu s použitím neprípustných prostriedkov (Besnard, In Boudon et al., 2004, s. 12 - 13). Zdrojom anómie je podľa Mertona nedostatok

symetrie medzi kultúrnou a sociálnou štruktúrou spoločnosti (Munková, 2001, s. 39). Mertonova teória anómie operuje s typmi prispôsobovania podľa prijatia alebo odmietnutia kultúrne definovaných cieľov a inštitucionalizovaných prostriedkov na ich dosiahnutie. Napríklad kriminálne správanie či prostitúcia boli vysvetľované akceptovaním cieľov a súčasne odmietnutím legitímnych spôsobov ich dosiahnutia. Alkoholizmus a toxikománia boli vysvetľované odmietaním cieľov i prostriedkov. Výhrady k teórii anómie boli smerované k jednostrannej orientácii na kultúrne a sociálne faktory a zložitej aplikovateľnosti vo výskumoch (Freiová, In Petrusek et al., 1996, s. 758).

2.6 Teórie subkultúry a kontrakultúry

V polovici 20. storočia vznikli teórie, ktoré sa snažili vysvetliť odlišnosť v ľudskom správaní na základe prijímania odlišných vzorcov správania v rôznych vrstvách spoločnosti (Munková, 2001, s. 46). Subkultúrou rozumieme v sociológii súbor špecifických noriem, hodnôt a vzorcov správania určitej skupiny v rámci širšieho spoločenstva dominantnej či hlavnej kultúry, v ktorej je táto skupina konštitutívnou súčasťou. Základom utvárania subkultúry môže byť etnická príslušnosť, väčšinou však vzniká na základe kombinácie viacerých činiteľov. Subkultúra, ktorá vytvára a reprodukuje normy a hodnoty, ktoré ostro kontrastujú s normami a hodnotami dominantnej kultúry sa nazýva kontrakultúrou (Petrusek, 1996, s. 1248).

V rámci štúdia subkultúr vznikla špeciálna škola, ktorá deviantné správanie vysvetľuje predovšetkým ako učenie vnútri špecifickej subkultúry (napríklad subkultúra prostitúcie, organizovaného zločinu, mládežníckych gangov, siekt a pod.). V deviantných subkultúrach sa jedinec učí deviantným normám, hodnotám, postojom, znalostiam a technickým zručnostiam, neutralizačným technikám a deviantným vzorcom správania v kontaktoch a interakciách s inými členmi subkultúry, ktorí pre neho fungujú ako modely a poskytujú mu za takéto správanie odmeny. Zároveň mu deviantná subkultúra poskytuje príležitosti k deviantnému správaniu a potrebné prostriedky, napríklad drogy, či alkohol (Hrčka, 2001, s. 195).

Veľký význam pre vznik deviantných subkultúr sa prisudzoval *kultúrnym konfliktom*, čiže konfliktom medzi dominantnou kultúrou strednej triedy a kultúrou nižšej triedy, teda kultúrou imigrantov, rasových či etnických menšín a pod. (Hrčka, 2001, s. 196). Americký kriminológ, sociológ Albert K. COHEN vo svojej známej knihe „*Delinquent Boys: Culture of the Gang*“ (1955) tvrdí, že kultúra strednej vrstvy pracujúcich belochov je reálne odlišná od nižšej robotníckej vrstvy. Podľa Cohena deviantná subkultúra vzniká vtedy, keď určitá skupina osôb trpí spoločným statusovým problémom. Napríklad chlapci z nižšej spoločenskej triedy sa združujú do delikventných skupín a gangov, pretože sa nedokážu adaptovať v prostredí, kde sú hodnotení podľa štandardov strednej triedy, ku ktorej nie sú socializovaní.

Teórie sociálneho učenia a subkultúr je prúd, vychádzajúci z teórie diferencovaného združovania E. H. SUTHERLANDA (In Häussermann, Siebel, 2004). Sutherland tvrdil, že kriminalita a kriminálne správanie sa nededí, ani si ho človek nevytvorí, ale naučí sa mu v rámci jeho interakcie malých sociálnych skupín, v ktorých prekročenie normy je kultúrne akceptované. Takéto učenie zahŕňa spôsoby páchania trestnej činnosti, ako aj motívy, túžby, zdôvodnenia a postoje, ktoré k takémuto správaniu vedú. Osoba sa stáva delikventom vtedy, ak je konfrontovaná s nadmerným množstvom definícií, ktoré priaznivo zobrazujú porušovanie zákona, oproti definíciám negatívnym. Celková teória zachytáva najmä kriminalitu, ako jej názov napovedá, vyvstávajúcu zo špecifických subkultúr – gangy, pouličné partie, zločinecké syndikáty. Najvypuklejšia reprezentatívna vzorka tohto členenia sú podľa Clowarda a Ohlina (In Lubelcová, 2009) tri typy subkultúr:

- ✓ *Gangy orientované na majetkovú kriminalitu.* Tento delikventský vzorec správania sa integruje delikvenciu mladistvých s kriminalitou dospelých. Prestíž je prisúdená tým, ktorí dosahujú materiálne zisky a moc a to spôsobmi, ktoré sú pokladané za nelegitímne. Starší členovia tu slúžia ako vzory (mechanizmus sociálneho učenia) a učia mladších zručnostiam gangu. Táto subkultúra prežíva v oblastiach, kde dochádza k prieniku konvenčných a nezákonných hodnôt, v miestach úzkeho spojenia legálneho a nelegálneho obchodu.

Členmi sú sociálne slabší jedinci, ktorí si prístup k cieľom vybudovali nelegitímnymi prostriedkami.

- ✓ Druhým typom je typ gangu, kde jeho členovia majú zablokované prístupy k legítimným i nelegitímnym cestám k úspechu. Ich frustrácia je dvojnásobná a vyvoláva silný tlak na agresívne správanie sa. Narastajú konfliktné gangy, ktorých cieľom je získať rešpekt tvrdosťou a deštruktívnym správaním sa. Sú príznačné v oblastiach, kde zlyháva proces socializácie vo vzťahu rodič – dieťa, skrátka deti nemajú dostatočnú kontrolu zo strany legítimných vychovávateľov a nevybudovali si autoritu voči starším alebo voči pravidlám. Svoj status si gangy budujú nepredvídateľnými útokmi na majetok alebo zdravie konkurenčných gangov alebo civilného obyvateľstva.
- ✓ Posledným typom sú tzv. únikové gangy. Ich členovia prešli dvojitém zlyhaním – neboli úspešní ako členovia legálneho sveta ani ako členovia ilegálneho sveta. Utekajú sa preto do sveta alkoholu, drog, atypických sexuálnych praktík, či kombinácie všetkého uvedeného len preto, aby v stave zmyslového opojenia na chvíľu zabudli na svoj život, ktorý ich tak deprimuje. Ich jediným cieľom je masovo alebo v malých skupinách spoločne prežívať stavy zmeny vedomia, neraz sa usilujú o šamanizmus alebo ezoterické spojenia s „iným“ svetom. Všetky tieto praktiky a stretnutia sú sprevádzané

násilím a brutalitou ako snahou vykresliť sa v lepšom svetle, podľa axiómy *agresívny* = *silný*.

Môžeme tvrdiť, že sa jedná o kult osobnosti postavený na fyzickej moci a tvrdosti v správaní sa. Toto tvrdenie bolo základom pre subkultúru násilia (Schneider, 2001). Ako názov napovedá, interpretácia násilia je tu odpoveďou na podnety a situácie z bežného života. Určujú dokonca pravidlá sociálnej interakcie a sociálny status. V 90. rokoch dvadsiateho storočia vypracoval americký sociológ E. ANDERSON tzv. „*kódex ulice*“. Jeho podstatou je, že i keď je väčšina obyvateľov komunity proti subkultúre násilia, táto subkultúra formuje správanie väčšiny obyvateľov. Pričom určujúcim faktorom k vzniku subkultúry násilia nie je farba pleti (podľa amerických výskumov, drvivá väčšina pochádza z afroamerických komunít), ale nedostatočný prístup k zdrojom spoločnosti, sociálne znevýhodnenie a marginalizácia komunít. Najsilnejší tlak na osvojenie si kódexu ulice je na mladých ľuďoch (osobitne chlapcov). Je posilnený procesom osobnostného dozrievania a osvojovania si mužských rolí (obraz maskulinity) a významu rovesníckej skupiny ako referenčného rámca.

K ďalším predstaviteľom teórie subkultúry patril americký sociológ David MATZA (1930), ktorý sa venuje skúmaniu delikventnej mládeže. Vo svojom diele „*Becoming Deviant*“ (1969) upozorňuje na slobodnú vôľu jedinca v procese rozhodovania medzi konformitou a deviáciou. Z ďalších autorov môžeme uviesť právničku a sociologičku Kelly WEISBERG, ktorá sa venovala prostitúcii

mladistvých dievčat (Children of the Night: A Study of Adolescent Prostitution, 1984); britského sociológa Johna WILLIAMS, ktorý sa zaoberá výskumom futbalových chuligánov (najmä v Liverpoole) a ďalších. Subkultúrne teórie sa zaoberajú prevažne delikvenciou mládežníckych skupín, nedokážu však vysvetliť deviantné správanie osôb, ktoré sú súčasťou dominantnej kultúry.

2.7 Teórie sociálnej kontroly

Teórie sociálnej kontroly sa začali rozvíjať a presadzovať v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Ich zástancovia si nekládli otázku „Prečo sa ľudia odchyľujú od normy?“, ale „Prečo sú ľudia konformní?“ Odpoveď potom znie: „Pretože existuje sociálna kontrola“ (Kapr et al., 1994, s. 16). V procese, ktorý môže viesť k deviácii, je dôraz kladený na vplyv dvoch typov sociálnej kontroly (Por. Komenda, 1999, s. 187 – 188):

1. *vnútorná kontrola* – spoločenské pravidlá a normy, ktoré jedinec v procese zvnútorňovania prijal za svoje. Tieto potom spätne kontrolujú jeho správanie (napríklad prostredníctvom svedomia, sebareflexiou);
2. *vonkajšia kontrola* – prostredníctvom nej sú udeľované pozitívne odmeny za konformné správanie, ale aj sankcie a tresty za porušovanie sociálnych noriem.

Podľa teórií sociálnej kontroly sa ľudia správajú konformne z dôvodu existencie vnútornej a vonkajšej sociálnej kontroly. Deviantné správanie nastáva oslabením, nedostatočnosťou alebo absenciou

tejto kontroly v rámci komunity alebo spoločnosti. Už vyššie zmienený americký kriminológ a sociológ Travis W. HIRSCHI sa zaoberal delikvenciou mládeže. Vo svojom diele o príčinách delikvencie (1969, s. 16) uvádza, že spoločným znakom teórií kontroly je tvrdenie, že k delikventnému správaniu dochádza vtedy, keď je jedincovo puto k spoločnosti oslabené a prerušené. V jeho koncepte sú dôležité štyri faktory sociálnej väzby (Hirschi, 2009; por. Komenda, 1999, s. 189-191; Munková, 2001, s. 60):

Pripútanie (attachment) k spoločnosti, napr. cez rodičov, školu. Pripútanie je spojené s názormi a reakciami ostatných ľudí. Dôležité je, aby sa jedinec zaujímal o mienku a prania ostatných, čo je nevyhnutnou podmienkou pre zvnútornenie noriem.

Záväzok, resp. väzba (commitment) na spoločnosť odkazuje na rozsah, v ktorom sú ľudia odmeňovaní, že konajú v zhode s konformnými pravidlami.

Začlenenie, resp. zaangažovanosť (involvement) v spoločnosti v zmysle pociťovania istej zodpovednosti. Čím vyššie je miera jeho angažovanosti v rozsahu konvenčných aktivít, tým menej času mu zostáva v rámci deviantného správania.

Vnútorne presvedčenie, resp. dôvera (belief), že normy spoločnosti je treba dodržiavať. Čím viac sú normy zvnútornené, tým je väčšie toto presvedčenie a naopak.

Konformný človek je taký, ktorý je silne angažovaný vo vzťahu k ostatným. Vyznačuje sa silnou potrebou zachovávať normy spoločnosti. Deviant je naopak človek, ktorému pocit puta s ostatnými chýba, necíti sa byť zviazaný sociálnou kontrolou. Najvýznamnejšími premenami ovplyvňujúcimi delikvenciu sú podľa Hirschiho dohľad rodičov, intimita komunikácie s rodičmi a citová identifikácia s rodičmi (Munková, 2001, s. 61). Konvenčné inštitúcie, akými sú konvenčná rodina, škola, manželstvo, ako aj konvenčné zamestnania a inštitúcie, sú schopné riadiť pripútanie, záväzok a začlenenie jedinca od jeho detstva až po dospelosť s minimom delikventného konania (Hirschi, 2009, s. 110).

K významným ukazovateľom sociálnej kontroly zaraďuje Gasperová (2008) náboženstvo. Vychádza z výpovedí súčasných sociológov, ktorí tvrdia, že náboženstvo:

- posilňuje dôležitosť základných hodnôt a noriem spoločnosti, upevňuje ich a robí prijateľnými pre najstaršie vrstvy morálnymi príkazmi či apelmi;
- pomáha udržiavať nízku mieru sociálnej deviácie, respektíve pomáha ju zvládať tým, že hrozí vyšším trestom, božím hnevom, peklom po smrti a podobne (Inciardi, Rothman, 1990).

2.8 Radikálne teórie

Skupina „radikálnych teórií“ označovaná aj ako „radikálna kriminológia“ prišla na sociologickú scénu v 70. rokoch 20. storočia.

Tieto sú inšpirované extrémisticky interpretovaným marxizmom. V najrozličnejších podobách sa redukujú na tvrdenia, že právny a normatívny poriadok spoločnosti je vecou len a len mocných, že reči o práve a spravodlivosti sú len politickou rétorikou a že teórie hodnotového konsenzu sú výmysel a mýtus akademickej sociológie (In Kapr et al., 1994, s. 23).

V roku 1973 vzbudila pozornosť práca *The New Criminology: For A Social Theory of Deviance*, ktorej autormi boli britskí sociológovia Ian TAYLOR, Paul WATSON a Jock YOUNG. Kritizujúc predošlé teórie deviácie zdôrazňujú títo autori, že zločiny majú prevažne charakter úmyselného a vedomého konania, ktoré je motivované politicky. Devianti podľa nich nie sú len pasívnymi obeťami kapitalizmu, ale aj aktívnymi tvorcami novej spoločnosti. Ich víziou je spoločnosť, v ktorej by skupiny, ktoré sú všeobecne považované za deviantné, boli tolerované. V takom systéme by hippies, etnické minority, homosexuáli a možno aj závislí, boli akceptovaní bez toho, aby boli zatváraní ako zločinci alebo duševne chorí (Komenda, 1999, s. 242-3). Young sa v ďalších svojich dielach venuje problematike morálneho relativizmu v spoločnosti a špecifickej role masmédií v procese šírenia deviácií (In Munková, 2001, s. 112). Ďalší jej predstaviteľ, americký sociológ Richard QUINNEY tvrdil, že teórie deviácie slúžili jednoduchému cieľu, a to ospravedlniť jestvujúci sociálny poriadok. Podľa neho je aj právo politickým nástrojom vládnucej vrstvy, ktorý používa na ovládanie. Kriminalita nie je podľa neho individuálnou patológiou určitých aktérov, ale je to úsudok,

ktorí robia určití jedinci a skupiny o správaní iných jedincov a skupín (In Hrčka, 2001, s. 207). Radikálne teórie často zanedbávali mnohé elementárne skutočnosti, akými sú jestvovanie základných noriem ľudského spolužitia, nadtriednosť niektorých mravných noriem a pod.

Mnohé z predstavených teórií deviácie vznikli ako jednofaktorové, čiže orientovali sa na jednu príčinu, ktorú považovali za ústrednú a zásadnú. V súčasnosti prevláda skôr multifaktorový a multidisciplinárny prístup. Sociálne deviácie nemajú len jednu, ale viacero príčin. Tieto sa navzájom kombinujú a ovplyvňujú. Preto môžu byť skúmané z pozície rozličných vedných disciplín.

Otázky a úlohy

1. V čom spočívala Lombrosova teória vrodeného zločinca?
2. Vysvetlite pojem psychopatia. Kto zaviedol tento pojem a ako sa rozvíjal?
3. Diskutujte, ako sa môžu sociálne normy líšiť v rôznych kultúrnych alebo komunitných prostrediach.
4. Aký je rozdiel medzi radikálnou teóriou a teóriou anómie?
5. Ktorú subkultúru poznáte a čím je charakteristická? Ako sa prejavuje vo Vami známom prostredí?

3 INTERNET A SOCIÁLNE MÉDIÁ AKO PRIESTOR PRE ROZVOJ SOCIÁLNEJ PATOLÓGIE

Internet je celosvetový systém počítačových sietí, ktorý tvorí nervovú sústavu našej Zeme, tu sa tvorí miesto pre virtuálny svet, resp. kyberpriestor. Ten sa taktiež môže definovať ako nefyzické miesto, ktoré je ovplyvnené správaním, interakciami, vekom, cieľom, zámerom sociálno-ekonomickým postavením svojich užívateľov. Kyberpriestor sa neustále mení a vyvíja, a to i práve z dôvodu neuvedomenia si rizika užívateľov zdieľaním osobných informácií. Na základe týchto okolností sa dieťa môže ľahko stať obeťou virtuálneho predátora alebo kriminálneho činu – kybergroomingu, sextingu, kyberstalkingu a kyberšikany (Szotkowski 2020).

Moderné technológie a ich vymoženosti nám dávajú možnosť prepojenia a komunikácie s celým svetom. Deti, ktoré sú v skutočnom svete osamotené a uväznené vo vnútri vlastných problémov, nachádzajú životnú motiváciu v spojení s digitálnym svetom a únikom zo sveta reálneho. Často však zaplatia za neopatrné a časté užívanie moderných technológií narušenou psychikou (Kardaras, 2016). Technologické vymoženosti dnešnej doby sa za posledné roky výrazne zrýchlili, nestačíme ich tempu a často o nich ani nevieme. Je dôležité sa zamerať na reálny život a začať vnímať, čo sa deje okolo nás, aby sme neboli zaťažení do často nečestných praktík online sveta.

Napríklad sociálne siete ponúkajú neskutočné množstvo užívateľov, kde stačí iba jedným klikom nájsť veľa „kamarátov“, ktorí si nás radi

vypočujú, poradia. Na internete máme tendenciu správať sa rovnako ako v reálnom živote, pretože nám to pripadá prirodzené a zmysluplné. Bohužiaľ, tomu tak podľa posledných výskumov nie je, nakoľko táto online komunikácia nie je plnohodnotná, užívatelia sa v priebehu nej necítia rovnako dobre, ako v komunikácii v skutočnom živote. (Hansen 2021). Písaná virtuálna komunikácia býva často zrýchlená, anonymizovaná alebo individualizovaná. Sami zástupcovia generácie „Z“ si uvedomujú, že súčasná doba na nich kladie tlak byť neustále dostupní a rýchle reagovať. Spoločenské očakávania, že na správy je potrebné odpovedať okamžite, vytvára stres – pretože „všetci chcú všetko hneď“ (Křováková 2024). Vieme, že keď sa viac pohybujeme vo virtuálnom prostredí, klesá potreba interakcie v skutočnom svete. Podľa autora Chatterjee (2022) sa moderné zariadenia môžu stať ďalším spoločníkom, ktorý nahradí skutočného človeka s tým, že nás bude postupne vnútorne ovplyvňovať myšlienkami a nápadmi. Na základe toho môže dôjsť k strate vlastného uvedomovania, hodnôt, presvedčenia, zmyslu vlastných myšlienok. Navyše, dochádza k ďalším negatívnym javom ovplyvňujúcich naše pôsobenie, ako sú závislosti, poruchy nálad, správania a spánku, rôzne psychózy, ďalšie konflikty v rodine (Gillihan 2022). Sociálna psychologička Šolcová (2024) uvádza, že zranenia z kyberpriestoru sú veľmi vážne alebo i vážnejšie ako v reálnom svete, pretože mozog nie je schopný rozoznať psychickú a fyzickú bolesť. Podľa autora Kardarasa (2016, s. 235) je nutné si s modernými technológiami a reálnym svetom „vybudovať zdravý

vzťah, ktorý bude v rovnováhe so zážitkami v skutočnom živote“. Autor Sharp (2021) radí obmedziť užívanie moderných technológií a pohyb vo virtuálnom svete a naopak začať budovať lepší vzťah a vnímania skutočného sveta.

Komunikácii v kyberpriestore absentuje neverbálna zložka komunikácie (očný kontakt, mimika, gestika, tón hlasu), z ktorej je možné odhaliť podozrivý úmysel. Pri bežnej písanej komunikácii je toto možné iba veľmi ťažko a deti tak negatívne úmysly z písaného textu nerozpoznávajú (Aiken 2016). Naopak k vyjadreniu pocitov, deti často používajú rôzne symboly, skratky (emoji, emotikony, akronym), ktoré slúžia ako kódy pre ich komunikáciu a práve toto znižuje vlastnú schopnosť k odhaleniu patologického správania (Kopecký a kol. 2021).

Nepoužívať internet a niektoré aplikácie slúžiace ako komunikačný kanál je nereálne s tým, že by dochádzalo k sociálnemu vylúčeniu. Deti prejavujú silnú túžbu po komunikácii a intenzívne vyhľadávajú interakcie a kontakty so svojimi rovesníkmi, čo predstavuje kľúčovú sociálnu schopnosť, ktorá im umožňuje efektívne sa zapojiť do medziľudských vzťahov a vyjadrovať svoje pocity, názory a skúsenosti. Tak si posilňujú sebavedomie, rozvíja sa ich ľudská interakcia a podporuje pocit samostatnosti. Všetko sa výrazne implementuje i do online prostredia, v ktorom sa deti prezentujú tak ako chcú, aby ich videli ostatní užívatelia.

Deťom to umožňuje získať výhodnejšiu pozíciu v sociálnej interakcii s pocitom istého uspokojenia vlastných hodnôt, ktoré by v bežnom sociálnom kontakte nenadobudli tak rýchlo. Preto tí, ktorí majú problém v offline prostredí s komunikáciou, s nadväzovaním kontaktu, riešením problémov, majú v online prostredí pocit, že niekam patria, niekto sa o nich zaujíma, môžu sa úplne zveriť, a tým nájsť vlastnú identitu. Niekedy si však neuvedomujú, že akákoľvek komunikácia v online prostredí je niekoľkonásobne zrýchlená s využitím rôznych symbolov, statusov, zdieľaním všetkého možného, čo môžu využiť práve prípadní páchatelia a agresori.

Online priestor môžeme tiež definovať ako slobodné miesto, kde často dochádza k anonymnej interakcii a experimentovaniu užívateľov, čoho by mnoho detí nebolo v reálnom prostredí schopných (Černá, 2013). Komunikácia a správanie na internete je podmienené tzv. online disinhibíciou, kde sa mnoho detí dokáže odhodlať a v niektorých prípadoch i odviazať k zdieľaniu informácií bez akýchkoľvek zábran v komunikácii. Autor Suler (2004) uvádza niektoré faktory disinhibície, ktoré sú pre užívateľov online prostredia kľúčové:

- *Disociačná anonymita* – keď ich nikto nevidí, cítia sa menej zraniteľní a práve preto sa môžu viac otvoriť.
- *Solipsistická introjekcia* – podľa toho, ako sa komunikačný partner správa/komunikuje, tak zapájame vlastnú fantáziu a vytvárame falošný obraz druhého podľa našich prianí s potlačením reálneho myslenia.

- *Disociačná imaginácia* – spojením s interjekciou vnímame komunikáciu v online prostredí mimo reálny svet, kde sa nám nemôže nič stať, a tak nehľadíme na následky.
- *Minimalizácia autority* – nevidíme, v akom napríklad veku ten druhý je, a teda odpadajú zábrany komunikácie.

Často sa stáva, že deti v tomto konzumnom svete nedokážu plniť svoje očakávania alebo očakávania druhých, preto unikajú z reality do online sveta, ktorý ich plne pohltí a ony potom nie sú schopné realitu patrične vnímať (Röhr, Babka, 2015). Bývajú tak otvorenejší ku komunikácii o intímnych témach, dokážu sa bez zábran viac odhaľovať a zdieľať.

3.1 Interakcia a komunikácia ohrozených detí v sociálnej skupine

Rodina ako sociálny systém určuje pravidlá, hranice a má isté očakávania podľa, ktorých sa členovia skupiny riadia. Očakávania, pravidlá a vzorce správania sa v priebehu času menia, a je preto dôležité na ne vhodne reagovať, pracovať s nimi, vysvetľovať ich a otvorene o nich komunikovať. Často sa stáva, že sa niektorí členovia skupiny so zmenou nevyrovňajú, dochádza tak k porušeniu rodinnej rovnováhy, čo vedie k rade problémov. Podľa Matouška (2011) môžu byť niektoré hranice a interakčné štruktúry v rodine narušené, a tým prichádza k porušeniu vzťahov. Keď rodičom chýba vedenie a predávajú rodičovskú autoritu na deti, nie sú schopní s deťmi riešiť konflikty, aktívne a verbálne nevyjadrujú svoje pocity. Často sa stáva, že rodičia nedokážu komunikovať s dieťaťom na tzv. spoločnej vlne,

kedy jeden z rodičov správanie ospravedlňuje a druhý iba „komanduje“, vyžaduje, kritizuje, čo je nevedome prenášané na dieťa, ktoré správanie rodičov zrkadlí, a tým sa stavia do role outsidera, ktorému rodičia vôbec nerozumejú. Stáva sa tak, že dieťa z takého spôsobu komunikácie a prostredia uniká a uzatvára sa do seba s tým, že mu nikto nerozumie. Preto autor Matoušek (2011) zmieňuje dôležitosť zreteľnej komunikácie v rodine s veľkou dávkou načúvania.

Ďalším možným problémom v rodinách ohrozeného dieťaťa je menej kvalitný rodičovský dozor, kedy samotní rodičia nemajú potuchy o tom, čo ich dieťa vo voľnom čase robí, s kým sa stretáva, a to je veľmi často spojené s absenciou výchovnej authority, resp. vzoru. Naopak veľmi direktívny spôsob vedenia so znakmi agresivity alebo telesných trestov vedie dieťa k podobným vzorcom správania alebo submisívnemu správaniu smerujúcemu k strate dôvery a oddiaľovaniu od výchovných autorít.

Rodičia by mali byť pre dieťa modelom, ako sa zachovať, komunikovať, riešiť rôzne situácie a v neposlednej rade zhodnotiť dôsledky svojho správania (Říčan 2006). Tam, kde je porozumenie narušené, nedochádza k bezpečnému vývoju dieťaťa.

Riziká narušenej komunikácie v rodine

Podľa autora Škoviery (2007) sú výchovné predpoklady rodičov vo veľkej miere spojené s ich detskou skúsenosťou, ktorú získali od svojich rodičov. Zmieňuje i ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú vzťah s

dieťaťom, ako sú osobnosti rodičov so zrelosťou, odolnosťou voči stresu, záujem o rodinu, citové väzby, stabilita, inteligencia, vzdelanie rodičov, vytváranie vzorov, schopnosť získania dôvery i podpora sebadôvery a ďalšie. Matoušek (2022) tak označuje rodičovskú spôsobilosť ako kľúčovú k určovaniu hraníc vhodného správania, podľa ktorých sa dieťa správa a je schopné reagovať na rôzne situácie. Bohužiaľ, stáva sa, že dieťa začne hľadať iné uspokojenie, pretože nie je vhodne vypočuté, a márne hľadá potrebu pozornosti a uznania od svojich rodičov. V dôsledku toho, zažíva pocit odmietnutia, ako v rodinnom prostredí, tak medzi svojimi rovesníkmi. Je odmietané, volá o pomoc a nedokáže plne nahliadnuť na dôsledky svojho správania. Podľa Říčana (2006) môže dôjsť k disharmonickému vývoju osobnosti, kedy majú narušenú schopnosť nadväzovania vzťahov, neprežívajú lásku, môžu byť k sebe i ostatným agresívni, často sa nepoučia zo skúseností a ďalej opakujú chybné vzorce správania.

V niektorých prípadoch dochádza k rozvoju citovej deprivácie v rodine či ústavnom prostredí, kde sú deti dlhodobo odmietané, nevypočuté. Táto situácia vedie k narušeniu schopnosti nadväzovať hlbšie citové vzťahy a rozvíjať dôveru voči ostatným ľuďom. Tieto deti sa podľa autora Fontany (2014), nie vlastnou vinou, nedokážu plne začleniť do kolektívu. Nevedia, ako by sa mohli začleniť, nedokážu prezentovať svoje hodnoty a záujmy.

Otázky a úlohy

1. Diskutujte o tom, čo komunikácii v online priestore najviac absentuje.
2. Ako definoval autor Řičan tzv. disharmonický vývoj osobnosti?
3. Ako sa podľa Vás prejavuje citová deprivácia u detí v rodine?
4. Kto je to virtuálny predátor? Aké má vlastnosti a ako sa v digitálnom priestore správa?
5. Diskutujte čo vedie k nekontrolovateľnej aktivite detí v online priestore a aký má dopad na ich mentálne zdravie.

4 PREJAVY DIGITÁLNEHO NÁSILIA NA DEŤOCH

Zásadnou doménou v kyberpriestore je podľa Szotkowského (2020) tzv. experimentovanie s virtuálnou identitou, zakrývajúce skutočnú identitu užívateľov. Ide tak o možnosť stať sa v kyberpriestore úplne niekým iným, z chlapca môže byť dievča, z dieťaťa dospelý človek a pod. Páchateľ sa na začiatku snaží správať tak, aby vyhovel prianiam obete a nevzbudil podozrenie. Tým si postupne získava dôveru. Akonáhle je vzťah nadviazaný, začne nad ňou pomaly preberať kontrolu. Robí to preto, aby znížil riziko, že budú jeho lži a manipulácie odhalené.

4.1 Kybergrooming

Kybergrooming definujú autori (napríklad Kopecký et al, 2015) ako zámerné správanie alebo psychickú manipuláciu dieťaťa pomocou moderných technológií a internetu, kedy je cieľom vyvolávanie dôvery s použitím falošnej identity, čo vedie k zaisteniu prípadnej schôdzky so sexuálnym podtextom – zneužitím, fyzickým násilím, vytvorením priestoru pre pornografiu, prostitúciu a pod. Všetko pod podmienkou mlčanlivosti dieťaťa, aby páchateľ nebol odhalený. Prvý výskum kybergroomingu bol realizovaný vo Veľkej Británii, kde sa vedci zamerali na jednotlivé etapy kybergroomingu a samotné predchádzanie. Ďalší výskumníci rozdeľujú jednotlivé etapy na:

- Fázu prípravnou pre kontakt;
- Kontaktovanie obete zahrnujúce vytvorenie priateľstva, vzťahu/dôvery s počiatkami sexuálnej fáze;

- Príprava na samotný útok so zlomovou manipuláciou a ovplyvnením obete;
- Fáza útoku.

Podľa NCBI² (2012) kybergroomer často prispôsobuje svoju komunikáciu konkrétnemu jedincovi, pričom berie do úvahy jeho jazykový prejav, mieru psychosociálnej vyspelosti a záujmové oblasti. Zámerné volí témy a štýl interakcie tak, aby čo najviac zodpovedali individuálnym charakteristikám dieťaťa:

1. Získanie dôvery

Je láskavý, kamarátsky, vypočuje, ako jeden z mála chápe problémy dieťaťa a snaží sa pomôcť.

„Nemusíš sa báť, nikomu nič nepoviem ... tiež by som sa Ti chcel zveriť, bude to naše tajomstvo...”

2. Nadviazanie priateľstva, drobné odmeny, darčeky, získavanie pozornosti

Má rovnaké záujmy ako dieťa. Vypytuje sa, veľmi sa o dieťa zaujíma.

„Si mi moc sympatická / sympatický...urobím Ti radosť, iba povedz čím.”

3. Žiadosť o fotky, videá, ktoré by mohli slúžiť k vydieraniu

Chce od dieťaťa fotky s erotickou tematikou, kde bude bez oblečenia a ďalšie osobné informácie týkajúce sa rodiny dieťaťa.

² Národné centrum bezpečnejšieho internetu.

„... čakám na tvoju fotku, poviem Ti názor...“

4. Vytvorenie dôverného a závislého vzťahu s obeťou

Bude hovoriť, že je pre neho dieťa veľmi dôležité a jediná/ jediný, kto ho chápe a bude presviedčať o nadviazaní osobného kontaktu. Môže začať vydierať.

„Ty ma chápeš, nikto iný mi neverí...záleží mi na tebe, keby som s tebou nehovoril, tak by som to už vzdal, veľa mi pomáhaš a som šťastný ...“

5. Osobná schôdzka

Bude chcieť vylákať na osobné stretnutie.

„... chcel by som ti odovzdať darček...kamarát má zvieratá a kone, môžeme tam zájsť.“

6. Vyhrážanie, popripade napadnutie

Pokiaľ sa dieťa nechce stretnúť a je mu niečo podozrivé, tak začne vydierať a vyhrážať sa.

„... predsa naše priateľstvo neukončíš...rozpošlem všetkým, čo si mi o sebe povedala a poslala...“

Špecifické znaky kybergroomingu

V kybergroomingu sa často stretávame s kľúčovými znakmi, ktoré majú svoju postupnosť a formujú tak samotný akt útoku. Ide predovšetkým o:

manipulatívne jednanie – uplácanie vo forme darčiekov, dobitiu kreditu, peňazí, lichôtok, agresívnej manipulácie s vyhrážkami, sexuálne harašenie, to môže u dieťaťa vzbudiť pozitívne emócie s pocitom uspokojenia, že o neho má niekto záujem, zamilovanosť alebo naopak vyhrážanie a zastrašovanie;

dostupnosť možných útokov – je daná súčasným stavom technológií, možnosťou kontaktovať odvšadiaľ, byť v anonymite, vytipovať si rôzne služby ku komunikácii a pod;

vytvorenie vzťahu s dieťaťom – cieľom je získanie dôvery dieťaťa, kedy sa páchatel snaží zrkadliť komunikáciu dieťaťa, zmení svoje správanie, štýl komunikácie, ktorá je pozitívna, prívetivá, aby vybudoval vzťah založený na dôvere a interpersonálnom zdieľaní citlivých informácií.

odhodenie zábran v komunikácii – komunikácia páchatela, ktorá má znaky flirtovania, sexuálneho nátlaku, vulgarizmov, zasielania odkazov na pornografické stránky, výmena intímnych fotografií a pod., podľa Kopeckého (2021) páchatel aplikuje tieto stratégie, aby odstránil zábrany a rýchlejšie sa dostal k dieťaťu. Záleží i na rýchlosti použitia stratégie v priebehu komunikácie s dieťaťom;

zvažovanie rizika – páchatel sa v procese manipulácie a prípadného zneužitia snaží, aby nebol odhalený a to *technickými prostriedkami* ako je použitie viac počítačov, zmena IP adresy, aplikácie falošných identít a účtov, tiež využitím osobných, súkromných komunikačných prostriedkov, kedy sa páchatel snaží rýchlo opustiť verejné čítovacie

miestnosti, fóra a prechádza ku komunikácii s využitím súkromného emailu, mobilu, chat messengeru, prípadne *dohodnutím schôdzky* a to čo najďalej od domova detí;

podvádzanie dieťaťa – páchatel' využíva rôzne triky, ktoré sú pre deti v komunikácii často nerozpoznateľné alebo tieto triky vzhľadom k svojmu problému ignorujú alebo si ich nechcú pripustiť.

Manipulačné triky a techniky kybergroomerov

Páchatel' k získaniu potrebných informácií o dieťati využíva rôzne manipulatívne techniky, ktoré aplikuje v priebehu kontaktu s dieťaťom.

Nasledujúca tabuľka uvádza a popisuje techniky kybergroomerov podľa autorov (Kopecký a Szotkowski 2015, Suler 2004, Webster 2024).

Tabuľka č. 3 – Postupy kybergroomerov

Mirroring – označuje termín pre napodobovanie komunikácie (obsahovo i formálne), kedy páchatel' využíva imaginárne zrkadlo a komunikuje rovnako, ako obeť, ktorú si vybral.
Phishing – páchatel' sa snaží od obete získať čo najviac osobných informácií (telefónne číslo, adresu, školu, heslo, emailovú adresu, záujmy, krúžky a pod.).
Profilovanie – páchatel' často komunikuje s viac deťmi a teda si všetky informácie nepamätá, preto si vytvára u každej obeti profil, aby si zapamätával všetky informácie a nedošlo k strate dôvery.

Luring – ide o uplácanie obete páchatelom, kedy sa snaží zistiť, čo má obeť rada alebo čo by chcela (pošle kredit na mobil, kúpi telefón, tablet, hudobný prehrávač).

Webcam trolling – ide o „falošný video záznam“, vytvorený počítačovým programom, ktorý je bez zvuku a je aplikovaný do bežného komunikátoru v reálnom čase. Dieťa má tak pocit, že vidí skutočnú osobu, s ktorou komunikuje (rovnako starého rovesníka). Cieľom je, aby dieťa opakovalo rovnaké veci, ktoré vidí na obrazovke (väčšinou má intímny charakter) a potom páchatelovi slúži ako podklad k vydieraniu.

4.2 Sexting a zneužitie intímneho obsahu

Sexting a neoprávnené nakladanie s intímnym obsahom predstavujú v súčasnosti jeden z najvýraznejších psychosociálnych fenoménov spojených s digitalizáciou dospievania. S rozvojom smartfónov a sociálnych sietí sa intímna komunikácia stala prirodzenou, hoci vysoko rizikovou súčasťou identity a vzťahového experimentovania detí a adolescentov (Livingstone et al., 2017). Sexting je v odbornej literatúre vymedzovaný ako proces vytvárania, odosielania, prijímania alebo preposielania sexuálne explicitných správ, fotografií alebo videí prostredníctvom digitálnych technológií (Ringrose et al., 2013). V prostredí detí a dospievajúcich plní rôzne funkcie, ktoré je potrebné posudzovať v kontexte vývinovej psychológie.

Tabuľka č. 4 – Podoby sextingu

• <u>Konsenzuálny sexting</u>: chápaný ako moderná forma flirtovania, budovania intímneho vzťahu či preskúmavania vlastnej sexuality v rámci rovesníckej skupiny (Dürkop, 2018).• <u>Nekonsenzuálny a nátlakový sexting</u>: vzniká pod vplyvom rovesníckeho tlaku, manipulácie, citového vydierania alebo ako podmienka prijatia do kolektívu (Kopecký et al., 2023).

Hlavné riziko sextingu spočíva v strate kontroly nad šírením vytvoreného materiálu. Akonáhle je digitálna stopa vytvorená, hrozí jej sekundárne zneužitie prostredníctvom nasledovných mechanizmov:

- *Pornografia z pomsty (Revenge Porn / Non-consensual image sharing)* – ide o neoprávnené zverejnenie intímneho obsahu bývalým partnerom po ukončení vzťahu s cieľom obete ublížiť, ponížiť ju alebo zdiskreditovať (Henry, Powell, 2015).
- *Sextortion (Sexuálne vydieranie)* – je to zastrašovanie obete hrozbou zverejnenia jej intímnych fotografií, pričom útočník vyžaduje ďalší intímny materiál, finančnú hotovosť alebo iné ústupky (Wolak & Finkelhor, 2016).
- *Sextingové šikanovanie* – kde ide o využitie intímneho materiálu v rovesníckych skupinách na sociálnych sieťach a v četrovacích aplikáciách na systematickú ostrakizáciu a ponižovanie obete (Kopecký, 2017).

4.2.1 Dôsledky zneužitia intímneho obsahu u detí

Zneužitie intímneho obsahu predstavuje pre dospelávajúceho jedinca komplexnú psychosociálnu traumou. Jej špecifiká vychádzajú z vlastností digitálneho prostredia – predovšetkým z neobmedzenej širiteľnosti, trvalosti digitálnej stopy a straty kontroly nad vlastnou identitou (Nocentini et al., 2010). Na rozdiel od tradičných foriem medziľudského ubližovania má viktimizácia v kyberpriestore kontinuálny charakter; prebieha nepretržite bez ohľadu na fyzickú prítomnosť páchatela či obeť (Slonje, Smith, 2008).

Primárnym psychosociálnym dopadom na dieťa je hlboké narušenie pocitu bezpečia a intímnej integrity. Obete čelia masívnej strate kontroly nad vlastným obrazom vo verejnom priestore, čo spúšťa paralyzujúcu hanbu a pocity zlyhania (Cross et al., 2015). Tento stav býva často zintenzívnený mylným presvedčením dieťaťa, že si situáciu zapríčinilo samo tým, že materiál pôvodne vytvorilo či odoslalo.

Situáciu výrazne zhoršuje reakcia okolia prostredníctvom fenoménu *slut-shamingu* (stigmatizácia za narušenie sexuálnych noriem) a prenášania viny na obeť (*victim-blaming*) (Ringrose et al., 2013). Ak rovesníci alebo dospelí namiesto podpory obvinia dieťa z neopatrnosti, nastáva sekundárna viktimizácia. Výskumy ukazujú, že práve strach zo sekundárnej viktimizácie a odsudzovania je hlavnou bariérou, prečo obeť taja zneužitie pred rodičmi a učiteľmi (Schneider et al., 2012).

V období dospievania tvorí akceptácia rovesníckou skupinou kľúčový pilier vývinu vlastnej identity (Erikson, 1996). Zneužitie intímneho obsahu tento pilier priamo deštruuje. Šírenie materiálu v školských chatoch či na sociálnych sieťach vedie k okamžitej zmene sociálneho statusu obete – z rovnocenného člena kolektívu sa stáva terč posmechu, ostrakizácie a kyberšikany (Kopecký, 2017).

Následkom toho sa u detí rozvíja obranný mechanizmus v podobe sociálneho stiahnutia sa. Strach z fyzickej konfrontácie so spolužiakmi často vyúsťuje do školskej fóbie a vyhýbavého správania (záškoláctva), čo druhotne vedie k narušeniu vzdelávacieho procesu a k zhoršeniu prospechu (Kowalski et al., 2014). Chronický stres z verejného poníženia sa zároveň prejavuje širokou škálou psychosomatických ťažkostí, ako sú poruchy spánku, chronické bolesti hlavy, tráviace ťažkosti či panické záchvaty (Gini, Pozzoli, 2013).

Dlhšie trvajúca viktimizácia a nemožnosť „vymazať“ kompromitujúci materiál z digitálneho priestoru vyvolávajú u detí stav naučenej bezmocnosti. Ak dieťa nadobudne pocit, že situácia nemá riešenie a jeho reputácia je nenávratne zničená, dochádza k rozvoju závažných psychických porúch, predovšetkým klinickej depresie a generalizovanej úzkostnej poruchy (Mitchell et al., 2014; Smahel et al., 2020).

Otázky a úlohy

1. V čom spočívajú špecifické znaky kybergroomingu? Aký má dopad na dieťa?
2. Diskutujte o tom, ako sa správa páchatel' online násilia pri tzv. phishingu.
3. Akým spôsobom prispôsobuje komunikáciu páchatel' násilia s dieťaťom v online priestore?
4. Ako sa prejavuje tzv. webcam trolling?
5. Prečo môže byť odoslanie intímnej fotografie rizikové aj v prípade, že bola pôvodne odoslaná osobe, ktorej dôverujeme?
6. Prečo sú deti a dospelávajúci v súvislosti so sextingom osobitne zraniteľnou skupinou?

5 PREJAVY KYBERNETICKÉHO NÁSILIA NA ŽENÁCH

Na európskej úrovni neexistuje harmonizovaná právna definícia CVAWG (kybernetického násilia páchaného na ženách a dievčatách). Poradný výbor Európskej komisie pre rovnosť príležitostí žien a mužov však odporúča používať nasledujúcu definíciu: „Kybernetické násilie páchané na ženách je akt rodovo podmieneného násilia páchaný priamo alebo nepriamo prostredníctvom informačných a komunikačných technológií, ktorý má za následok alebo môže mať za následok fyzickú, sexuálnu, psychickú alebo ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien a dievčat vrátane hrozieb takýmito činmi, či už k nim dochádza vo verejnom alebo súkromnom živote, alebo prekážky pri uplatňovaní ich základných práv a slobôd“.

Kybernetické násilie je súčasťou kontinua násilia páchaného na ženách: neexistuje vo vákuu; naopak, pramení z viacerých foriem offline násilia a zároveň ich udržiava. (European Commission, Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, 2020). Táto definícia je mimoriadne komplexná a zostáva dostatočne široká na to, aby zahŕňala všetky formy kybernetického násilia. Zároveň uznáva kontinuitu násilia na ženách medzi offline a online prostredím, ako aj rôzne formy ujmy, ktorú obeť zažívajú. Nie je to však záväzná definícia a explicitne nespomína dievčatá ako samostatnú skupinu obetí, ktoré sú aktívnymi používateľkami digitálnych technológií a často bývajú nepomerne častejším cieľom zneužívania.

Kybernetické násilie páchané na ženách a dievčatách (CVAWG) predstavuje novú, vznikajúcu dimenziu rodovo podmieneného násilia. Hoci incidenty online medzil'udského násilia a zneužívania môžu zažívať ženy aj muži, dôkazy na úrovni EÚ, ako aj na medzinárodnej a národnej úrovni ukazujú, že u žien a dievčat je podstatne vyššia pravdepodobnosť, že sa stanú obeťami opakovaných a závažných foriem fyzického, psychického alebo emocionálneho zneužívania a že budú trpieť vážnymi následkami (GREVIO, 2021). V apríli 2020 Poradný výbor Európskej komisie pre rovnosť príležitostí žien a mužov uznal, že neexistuje „žiadna všeobecne akceptovaná definícia online násilia páchaného na ženách“ (European Commission, Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, 2020).

Hoci sa definovanie CVAWG (kybernetického násilia páchaného na ženách a dievčatách) považuje za náročnú úlohu, v uplynulom desaťročí sa čoraz viac diskutuje o tom, ako tento fenomén konceptualizovať, a v kontexte politických opatrení sa uskutočnilo niekoľko pokusov o jeho definovanie. Najvýznamnejšie sa kľúčovými charakteristikami CVAWG zaoberali Poradný výbor Komisie pre rovnosť príležitostí žien a mužov a osobitná spravodajkyňa OSN pre násilie na ženách (UN Human Rights Council, 2018; European Commission, Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, 2020), pričom vypracovali nasledujúce body:

- Existuje mnoho rôznych foriem CVAWG (kybernetického násilia páchaného na ženách a dievčatách). Mnohé z nich

možno vnímať ako online rozšírenie foriem násilia páchaného vo fyzickom svete, ako je napríklad kybernetické obťažovanie alebo kybernetické prenasledovanie (kyberstalking).

- Kybernetické násilie je páchané naprieč rôznymi kybernetickými priestormi vrátane platforiem sociálnych médií, četovacích aplikácií a diskusných stránok. Na zneužívanie, obťažovanie a kontrolu obetí môže byť zneužitá široká škála techník a nástrojov vrátane smartfónov, počítačov, kamier a iných záznamových zariadení. Ak vezmeme do úvahy širšie chápanie násilia uľahčeného technológiami, medzi dostupné nástroje patria GPS alebo satelitné navigácie, smart hodinky, fitness náramky a zariadenia pre inteligentnú domácnosť, ako aj špecializované digitálne technológie, akými sú spyware a stalkerware.
- Existujú rôzne typy páchatel'ov vrátane tých, ktorí sa bežne berú do úvahy v kontexte rodovo podmieneného násilia (napr. príbuzní, známi, partneri a bývalí partneri), avšak páchatelia v kybernetickom priestore môžu byť aj anonymní a/alebo neznámi.

5.1 Formy kybernetického násilia na ženách

Kybernetické prenasledovanie (kyberstalking) je forma prenasledovania páchaná elektronickými alebo digitálnymi prostriedkami. Má metodickú a vytrvalú povahu a zahŕňa opakujúce sa incidenty. Je páchané tou istou osobou a narúša pocit bezpečia obeť (EIGE, 2017). Medzi takéto správanie patria e-maily, textové

správy (SMS) alebo správy cez chatovacie aplikácie (instant messaging), ktoré sú urážlivé alebo výhražné. Ide o urážlivé komentáre zverejnené na internete a intímne fotografie alebo videá zdieľané na internete alebo prostredníctvom mobilného telefónu (FRA, 2014). Môže zahŕňať sexuálne návrhy alebo požiadavky, vyhrážanie sa násilím a sledovanie polohy obete prostredníctvom celej rady dostupných nástrojov a technológií (Henry a Powell, 2016). Násilníci môžu na vozidlá svojich obetí pripevniť zariadenia globálneho pozičného systému (GPS), nainštalovať do ich telefónov spyware na sledovanie polohy a posadnuto sledovať polohu svojich obetí prostredníctvom sociálnych médií (Kaspersky, 2020).

Kybernetické obťažovanie (kyberharassment) je sústavné a opakované konanie zamerané na konkrétnu osobu, ktorého cieľom je spôsobiť vážne emocionálne vyčerpanie a strach, často spojený s obavou o fyzické bezpečie (Council of Europe Cybercrime Convention Committee, 2018).

Pri kyberšikane (cyberbullying) sa pozornosť zameriava takmer výlučne na skúsenosti detí, dospievajúcich a mladých dospelých, pričom tento jav je charakteristický ich právnou a emocionálnou zraniteľnosťou (Patchin, 2015; Wang et al., 2019). Môže zahŕňať požiadavky voči obeti na sexuálne služby alebo akýkoľvek nevítaný obsah, ktorý sa považuje za urážlivý, ponižujúci, dehonestujúci alebo zastrášujúci, ako aj vyhrážanie sa fyzickým a/alebo sexuálnym násilím a nenávistné prejavy (EIGE, 2017) alebo nevhodné, urážlivé

návrhy na platformách sociálnych médií či v četrovacích miestnostiach (FRA, 2014).

Nenávistné prejavy (hate speech) sú široký pojem označujúci všetky typy konania, ktoré verejne podnecujú k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo členovi takejto skupiny, definovanej na základe rasy, farby pleti, náboženského vyznania, pôvodu alebo národnostného či etnického pôvodu (Council of the European Union, 2008). Hoci sa online nenávistné prejavy v zásade nelíšia od podobných prejavov v offline svete, s online obsahom a jeho reguláciou sa spájajú špecifické a jedinečné výzvy. Tie súvisia najmä s jeho trvalosťou, rýchlym šírením (putovaním), anonymitou a cezhraničným charakterom (Gagliardone et al, 2015). Okrem toho na internete často prebiehajú plnohodnotné nenávistné kampane, pri ktorých na tú istú obeť alebo skupinu obetí útočí viacero páchatel'ov súčasne. Online nenávistné prejavy zamerané na ženy zvyčajne zahŕňajú sexualizáciu, objektivizáciu a komentáre zamerané na kritiku tela (body-shaming), ako aj dehonestujúce komentáre a vyhrážanie sa znásilnením (Santos et al., 2020).

Zneužívanie intímnych záberov bez súhlasu (non-consensual intimate image abuse) sa týka verejného šírenia sexuálne explicitného obsahu zobrazujúceho jednu alebo viac osôb bez ich súhlasu, a to najmä prostredníctvom sociálnych sietí. Väčšinu obetí tvoria ženy (Council of Europe Cybercrime Convention Committee, 2018; Chamber of Representatives of Belgium, 2020). Tohto činu sa často dopúšťa bývalý partner obete, pričom zábery zverejňuje na

platformách sociálnych médií alebo na webových stránkach s obsahom pre dospelých. Obsah zvyčajne pozostáva zo súkromných fotografií alebo videí (t.j. partnerovi bol tento obsah poslaný, avšak nedostal povolenie na jeho zdieľanie). Motívy sú rôzne a môžu zahŕňať zlomyseľný úmysel a/alebo pomstu.

Digitálny voyeurizmus je podskupinou zneužívania intímnych záberov bez súhlasu. Páchatelia pri ňom bez súhlasu vyhotovujú fotografie alebo videá intímnych partii žien a zdieľajú ich online (ide o tzv. *upskirting* – fotenie pod sukňu, a *downblousing* – fotenie do výstrihu, známe tiež ako „creep shots“ / podlé zábery) alebo posielajú nevyžiadané explicitné fotky seba samých (tzv. *cyber flashing*) (Van der Wilk, 2018).

Medzi vznikajúce formy patrí vytváranie a šírenie deepfake obsahu (Gosse a Burkell, 2020; Hao, 2021). Môže zahŕňať aj situácie, kedy obeť dostáva sexuálne explicitný obsah, ako sú napríklad neslušné správy (Irish Department of Justice and Equality, 2017) a pozvánky na sledovanie videí (Santos et al., 2020). Ak je obeťou maloletá osoba, toto konanie spadá pod právnu definíciu online sexuálneho zneužívania detí (Martellozzo a DeMarco, 2020).

Trolling, ktorý sa často považuje za formu kybernetického obťažovania, je úmyselné vťahnutie ostatných do zbytočných, nikam nevedúcich diskusií v kruhu, čo vedie k narúšaniu konštruktívnej a užitočnej výmeny názorov na online diskusných stránkach. Zahŕňa hromadné uverejňovanie príspevkov mimo témy

(off-topic), ako aj poburujúcich, necitlivých, agresívnych alebo mätúcich správ. Trolling sa zvyčajne odohráva na online platformách, kde sa podporuje debata (napríklad diskusné fóra), keďže jeho cieľom je posunúť dialóg do chaotickej, neúspešnej a neproduktívnej roviny (Herring et al, 2002). Zatiaľ čo pri kyberšikane je pravdepodobné, že páchatelia majú s obeťami už existujúci vzťah, páchatelia trollingu sú zvyčajne anonymní (CSES, 2019). Trolling môže fungovať na vytvorenie agresívneho online prostredia, ktoré odmieta nových prispievateľov a brzdí rozvoj online komunít (Bratu, 2017).

Gender trolling (rodovo motivovaný trolling) je termín používaný na označenie rodovo podmienených urážok, krutých vyjadrení a vyhrážok znásilnením či smrťou zo strany koordinovanej skupiny trollov s cieľom ponížiť ženy, najmä tie, ktoré na internete otvorene vyjadrujú svoj názor (Mantilla, 2015).

Flaming je forma agresívnej, nepriateľskej a vulgarizmami prešpikovanej online komunikácie (O'Sullivan a Flanagin, 2003), ktorá sa neustále vyznačuje urážkami, negatívnymi emóciami a typografickou energiou, ako sú veľké písmená a výkričníky (Jane, 2015). Spája sa s úmyselným nadávaním alebo používaním inak urážlivého jazyka (Moor, Heuvelman a Verleur, 2010) s cieľom vyjadriť emočne podfarbené alebo protichodné vyhlásenia, zvyčajne s úmyslom vyvolať reakciu iného online používateľa (CSES, 2019).

Tento pojem sa objavuje najmä v odborných prácach, kde sa často považuje za strešný termín pre trolling, kyberšikanu a kybernetické obťažovanie. V národných politikách alebo zákonoch sa *flaming* spomína len veľmi zriedka. Má tendenciu vyskytovať sa v kontexte online diskusií o kontroverzných témach (napríklad politického, sociálneho, kultúrneho alebo náboženského charakteru). Môže mať otvorene mizogýnnny charakter a často sa zameriava na ženy s vyhrážkami a/alebo fantáziami o sexuálnom násilí, prípadne s podnecovaním k sexuálnemu násiliu (Andersen, 2021).

Doxing spočíva vo vyhľadávaní, zhromažďovaní a verejnom zdieľaní osobne identifikovateľných informácií proti vôli dotknutej osoby. Sem patria osobné údaje a citlivé dáta, ako je adresa domova, fotografie, meno obete alebo mená rodinných príslušníkov obete (Van der Wilk, 2018). Informácie zdieľané na internete môže následne využiť veľké množstvo páchatel'ov v kampaniach plných obťažovania a vyhrážok, čo má vážne psychologické následky. Keďže tieto informácie zvyčajne umožňujú fyzickú lokalizáciu obetí, doxing môže byť aj predzvestou (prekurzorom) násilia vo fyzickom svete. Medzi metódy využívané na získanie takýchto informácií patrí prehľadávanie verejne dostupných databáz a webových stránok sociálnych médií, ako aj hackovanie a sociálne inžinierstvo. Motívom môže byť obťažovanie, odhalenie identity, finančná ujma alebo iné vykorisťovanie cielených jednotlivcov, a dokonca aj snaha získať prístup k obeti a zamerať sa na ňu vo fyzickom svete s cieľom ďalšieho zneužívania (Van der Wilk, 2018). Môže zahŕňať aj

manipuláciu s týmito informáciami pred ich zverejnením, a to so zámerom ešte viac obeť skompromitovať a ponížiť.

5.2 Rodový rozmer kyberstalkingu

Výskumy ukazujú, že kybernetické prenasledovanie postihuje predovšetkým ženy a dievčatá. Prieskum agentúry FRA z roku 2014 ukázal, že 5 % žien v EÚ zažilo kyberstalking od veku 15 rokov. Švédsko (13 %) a Španielsko (2 %) predstavujú najvyššie a najnižšie extrémy v údajoch. Tesne nad Španielskom sa umiestnili Bulharsko, Litva, Portugalsko, Rumunsko a Slovinsko (všetky na úrovni 3 %). Hoci páchatelmi prenasledovania môžu byť aj ženy a dievčatá, ak sú samy obeťami, zvyčajne trpia závažnejšími formami tohto konania: dôkazy naznačujú, že u žien a dievčat je výrazne vyššia pravdepodobnosť, že zažijú vytrvalé neželané prenasledovanie, skôr ho vnímajú ako ohrozujúce a je u nich dvakrát až trikrát vyššia pravdepodobnosť, že sa stanú obeťami prenasledovania. Ďalšia štúdia o amerických vysokoškólakoch navyše naznačuje, že rod má vplyv na to, ako je prenasledovanie vnímané: ženy majú tendenciu vnímať prenasledovanie ako závažnejšie (rozšírenejšie) a škodlivejšie, zatiaľ čo muži skôr predpokladajú, že do prenasledovania sú zapojení cudzie ľudia, a majú tendenciu obviňovať z prenasledovania samotnú obeť (Lambert et al, 2013). To potvrdzuje aj medzinárodný výskum, ktorý skúmal skúsenosti s prenasledovaním a jeho dôsledky pre ženy a mužov prenasledovaných (bývalými) partnermi aj cudzími osobami (Logan, 2020). Štúdia zistila, že hoci oboma skupinami – obeťami aj

prenasledovateľmi – môžu byť ženy aj muži, približne 80 % obetí prenasledovania tvoria ženy, zatiaľ čo 86 % páchateľov tvoria muži. Štúdia tiež ukázala, že ženy sú častejšie terčom prenasledovania zo strany mužských (bývalých) partnerov než muži a častejšie pociťujú strach z prenasledovania. Okrem toho muži, ktorých prenasledujú muži, zažívajú väčší strach spojený s prenasledovaním než muži, ktorých prenasledujú ženy. Prenasledovatelia z radov (bývalých) partnerov sú navyše hrozivejší, viac zasahujú do života a sú útočnejší než prenasledovatelia, ktorí s obeťou nemali partnerský vzťah. Výsledky štúdie naznačujú, že charakteristiky konkrétnej situácie prenasledovania majú vplyv na strach a psychické zdravie v závislosti od toho, ako obeť vníma svoju schopnosť zvládnuť ohrozujúcu situáciu.

Kybernetické prenasledovanie je v rôznych aspektoch porovnateľné s prenasledovaním vo fyzickom svete. Štúdia, ktorú vypracovali Dreffing et al. (2014), ukazuje, že kyberstalking sa najčastejšie vyskytuje v kontexte vzťahov s bývalými partnermi: väčšinu obetí tvoria ženy a väčšinu páchateľov muži. Podobný sa zdá byť aj negatívny vplyv kyberstalkingu na celkovú pohodu (well-being) obetí. Kybernetické prenasledovanie môže mať v skutočnosti zásadné psychosociálne dopady na jednotlivcov a obeť uvádzajú viacero závažných dôsledkov, ako sú zvýšené samovražedné myšlienky, strach, hnev, depresia a symptómy posttraumatickej stresovej poruchy (Short et al., 2014). Právne orgány a odborníci na

pomoc obetiam by preto mali kyberstalking brať rovnako vážne ako prenasledovanie v reálnom svete.

5.3 Rodový rozmer kyberobťažovania

Dôkazy ukazujú, že ženy a dievčatá sú voči kybernetickému obťažovaniu obzvlášť zraniteľné. Prieskum agentúry FRA z roku 2014 ukázal, že 11 % žien a dievčat v celej EÚ zažilo od veku 15 rokov kybernetické obťažovanie. Ženy a dievčatá z Dánska a Švédska (18 %) mali najvyššiu pravdepodobnosť, že zažili nevyžiadané urážlivé, sexuálne explicitné e-maily či SMS správy, alebo nevhodné návrhy na sociálnych sieťach. Kybernetické obťažovanie agentúra FRA opätovne skúmala vo svojom prieskume z roku 2019, ktorý zhromažďoval údaje prostredníctvom samonahlasovania (self-reporting) v dotazníku od približne 35 000 ľudí v EÚ, Spojenom kráľovstve a Severnom Macedónsku. Prieskum zistil, že 13 % žien zažilo kybernetické obťažovanie počas predchádzajúcich 5 rokov (FRA, 2019). Na podobné zistenia poukazuje aj prieskum medzi viac ako 9 000 nemeckými používateľmi internetu vo veku 10 až 50 rokov (Staude-Müller et al., 2012). Zistilo sa v ňom, že ženy sa stávajú obeťami sexuálneho kybernetického obťažovania s výrazne vyššou pravdepodobnosťou ako muži a že dopady tohto obťažovania sú pre ženské obeť viac traumatizujúce.

Ako sa zdôraznilo v predchádzajúcich častiach, špecifické skupiny žien a dievčat (napríklad LGBTIQ+, osoby so zdravotným postihnutím, etnické menšiny) zažívajú neúmerne vysoké úrovne špecifických druhov kybernetického násillia, ako je napríklad

kybernetické obťažovanie a rodovo podmienené nenávistné prejavy. V tomto ohľade zistenia z prieskumu FRA z roku 2019 ilustrujú, že skúsenosti s kybernetickým obťažovaním sú bežnejšie u mladších respondentiek (20 % mladých žien vo veku 18 až 29 rokov v EÚ zažilo kybernetické sexuálne obťažovanie), členov LGBTIQ+ komunity a ľudí so zdravotným postihnutím. Uvádza sa, že medzi ľuďmi v komunitách LGBTIQ+ je vyššia pravdepodobnosť, že budú obťažovaním motivovaným nenávisťou trpieť bisexuálne ženy, lesby a transrodové ženy, než gejovia. Presnejšie povedané, 13 % respondentov v celej EÚ bolo v predchádzajúcich 12 mesiacoch vystavených kybernetickému obťažovaniu, pričom 10 % z nich ho v uplynulých 12 mesiacoch zažilo z dôvodu, že patria k LGBTIQ+ komunite (FRA, 2019).

Výskumy poukazujú na to, že novinárky sú častým terčom zneužívania a čelia náročnej dileme, či sa stiahnuť zo sociálnych médií v záujme zachovania svojho duševného zdravia a bezpečnosti, alebo pokračovať v uverejňovaní príspevkov a písaní článkov. Napríklad jeden prieskum medzi novinárkami zistil, že 37 % z nich sa vyhýbalo zdieľaniu určitých príbehov (tém/reportáží) v dôsledku predchádzajúcich skúseností s obťažovaním alebo útokmi (Ferrier, 2018). Podobne sú aj ženy v politike opakujúcou sa kategóriou, ktorá čelí kybernetickému obťažovaniu (Krook, 2020).

Otázky a úlohy

1. Diskutujte, ako môžu byť sociálne siete a digitálne technológie nástrojom kontroly partnerky.
2. V čom spočíva a ako sa prejavuje v online priestore tzv. hate speech?
3. Ako môže páchateľ zneužívať osobné údaje alebo intímny obsah ženy?
4. Ktoré európske organizácie, resp. inštitúcie pomáhajú obetiam kyberšikany a zároveň realizujú prevenciu proti tomuto javu?
5. Akú úlohu môžu pri ochrane obete zohrávať okolie, škola, polícia a pomáhajúce organizácie?

ZÁVER

Predložená učebnica si kládla za cieľ poskytnúť prehľadný a teoreticky ukotvený pohľad na problematiku rizikového správania a sociálnej patológie, s osobitným zreteľom na premeny, ktoré do tejto oblasti vnáša digitálna éra. Hoci jednotlivé kapitoly podrobne analyzovali rôzne aspekty – od tradičných sociologických a psychologických teórií až po moderné prejavy kybernetického násilia, ich hlavným spájajúcim prvkom zostáva myšlienka, že prevencia a efektívna intervencia nie sú možné bez hlbokého porozumenia príčinám a mechanizmom rizikového konania.

Analýza postpandemického vývinu, ako aj prudký rozvoj sociálnych médií jednoznačne ukazujú, že prostredie, v ktorom dospievajúce deti a ženy čelia ohrozeniu, sa zásadne rozšírilo. Virtuálny priestor už nie je len doplnkom reálneho sveta, ale stal sa jeho plnohodnotnou – a mnohokrát rizikovejšou – súčasťou. Prejavy ako kybergrooming, rodovo podmienené kyberobťažovanie či narušená komunikácia v rodinnom prostredí vyžadujú neustálu aktualizáciu odborných poznatkov, medziodborovú spoluprácu a pohotovú reakciu zo strany pedagógov, sociálnych pracovníkov, psychológov i zákonodarcov.

Veríme, že poznatky spracované v tejto publikácii, doplnené o reflexívne otázky a úlohy na konci kapitol, poslúžili nielen ako študijný základ pre preverenie teoretických vedomostí, ale predovšetkým ako podnet k tvorivému a kritickému mysleniu. Ochranu zraniteľných skupín obyvateľstva nemožno docieľiť len

pasívnym preberaním teórie, ale aktívnou aplikáciou poznatkov v praxi, budovaním bezpečného prostredia a rozvíjaním digitálnej i emociálnej gramotnosti.

REFERENCIE

1. AARAH-BAPUAH, M. 2022. Covid-19 and mental health of children and adolescents: A systematic review. In *Taylor & Francis* [online]. Vol. 9, č. 1. 2022. [cit. 2026-04-21]. Dostupné na:
<<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311908.2022.2111849>>.
2. ADÁMIK, ŠIMEGOVÁ, M., KOVÁČOVÁ, B. 2011. *Šikanovanie v prostredí školy. Možnosti prevencie a zvládania*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis. 262 s. ISBN: 978-80-8082-484-6.
3. AIKEN, M. 2016. *The Cyber Effect*. London: John Murray. ISBN 978-1-473-61025-5.
4. ANDERSEN, I. V. 2021. Hostility online: flaming, trolling, and the public debate, *First Monday*, Vol. 26, No 3. DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v26i3.11547>.
5. BANÁROVÁ, K., ČEREŠNÍK, M. 2019. Príčiny produkcie rizikového správania v dospievaní. Vzťahová perspektíva. In *ResearchGate* [online]. 2019. [cit. 2026-03-15]. Dostupné na internete:<https://www.researchgate.net/publication/336580563_Priciny_produkcie_rizikoveho_spravania_v_dospievani_Vztahova_perspektiva>.
6. BANÁROVÁ, K., ČEREŠNÍK, M. 2020. Prejavy rizikového správania dospievajúcich vo veku 10-15 rokov vo vzťahu k pripútaniu k rodičom. In *ResearchGate* [online]. 2020. [cit.

- 2026-03-15]. Dostupné na internete:
<https://www.researchgate.net/publication/342889017_PR_EJAVY_RIZIKOVEHO_SPRAVANIA_DOSPIEVAJUCICH_VO_VEKU_10-15_ROKOV_VO_VZTAHU_K_PRIPUTANIU_K_RODICOM>.
7. BANDURA, A. 1977. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. ISBN 0-13-816744-3.
 8. BECK, U. 2026. *Riziková spoločnosť*. Praha: Karolinum, 432 s. ISBN 978-80-246-6246-6.
 9. BĚLIK, V. 2014. *Prevenca rizikových javů spojených s kyberprostedím v pregraduální přípravě studentů sociálních oborů na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové*. In KURČÍKOVÁ, K. – ŠAVRNOCHOVÁ, M., 2014. *Kyberpriestor a jeho sociálne riziká*. Banská Bystrica: PF UMB, 2014. 85 s. ISBN: 978-80-557-0834-8.
 10. BENTO, C. 2017. *Essential Keys to Effective Communication in Love, Life, Work—Anywhere*. Create Space Independent Publishing Platform. ISBN 978-1546581734.
 11. BOUDON, R. et al. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého. 253 s. ISBN 80-244-0735-3.
 12. BRATU, S. 2017. *The inexorable shift towards an increasingly hostile cyberspace environment: the adverse social impact of online trolling behavior*. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 9, No 2, pp. 88–94. DOI: [10.22381/CRLSJ9220176](https://doi.org/10.22381/CRLSJ9220176)

13. CAMPBELL, R. 2003. *Tvoje diéta a drogy*. Bratislava: Porta libri. 169 s. ISBN: 80-89067-09-3.
14. COUNCIL OF EUROPE CYBERCRIME CONVENTION COMMITTEE. 2018. *Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018*, Strasbourg. Dostupné na: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>.
15. COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. 2008. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, OJ L 328, 6.12.2008, p. 55. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj/eng.
16. CROSS, D. et al, 2015. *A summary of the cyberbullying research literature*. Perth: Child Health Promotion Research Centre, Edith Cowan University. DOI: [10.1016/j.avb.2015.05.016](https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.016).
17. CSES (Centre for Strategy & Evaluation Services) 2019. *Rapid Evidence Assessment: The prevalence and impact of online trolling*, UK Department for Digital, Culture, Media and Sport. Dostupné na: <https://www.gov.uk/government/publications/rapid-evidence-assessment-rea-the-prevalence-and-impact-of-online-trolling>.
18. ČABLOVÁ, L., MIOVSKÝ, M. 2013. Rizikové a protektivní faktory v rodině, které predikují užívání alkoholu u dětí a

- dospívajících. Československá psychologie. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 57(3), s. 255-270. ISSN 0009-062X.
19. ČEREŠNÍK, 2016. Rizikové správanie dospievajúcich - výskumné výsledky a diagnostické výzvy. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/301559660_Rizikove_spravanie_dospievajucich_-_vyskumne_vysledky_a_diagnosticke_vyzvy.
 20. ČEREŠNÍK, M., BANÁROVÁ, K. 2021. Rizikové správanie, blízke vzťahy a osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania. In ResearchGate [online]. 2021. ISBN: 978-80-244-5937-0. [cit. 2026-03-15]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/356267640_Rizikove_spravanie_blizke_vztahy_a_osobnostne_premenn_e_dospievajucich_v_systeme_nizsieho_sekundarneho_vzdelavania.
 21. ČERNÁ, A. 2013. *Kyberšikana Průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-8846-3.
 22. DIVÍNOVÁ, R. 2005. *Cybersex. Forma internetové komunikace*. Praha: Triton, 2005. 167 s. ISBN: 80-7254-636-8.
 23. DOLEJŠ, M. 2010. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. [online]. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. [cit. 2026-02-06]. ISBN: 978-80-244-2642-6. Dostupné na internete:

- https://psych.upol.cz/fileadmin/userdata/FF/katedry/pc_h/vyzkum/Dolejs_Martin_-Efektivni_vcasna_diagnostika.pdf>.
24. DOWNES, D., ROCK, P. 2007. *Understanding Deviance: A Guide to the Sociology of Crime and Rule-Breaking*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0199278367.
25. DREßING, H., et al. 2014. *Cyberstalking in a large sample of social network users: prevalence, characteristics, and impact upon victims*. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, Vol. 17, N. 2, pp. 61–67. DOI:<https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0231>.
26. DULOVICS, M. 2018. *Online rizikové správanie detí a mládeže a možnosti jeho prevencie prostredníctvom mediálnej výchovy*. Banská Bystrica: Belanium, UMB, 2018. 134 s. ISBN: 978-80-557-1446-2.
27. DUMONT, R. 2024. *Prevalence of and risk factors for suicidal ideation in adolescents during the COVID-19 pandemic: a cross-sectional study*. [online]. Unil. IRIS | Système d'Information de la Recherche Institutionnelle, 2024. [cit. 2026-04-21]. Dostupné z : <https://iris.unil.ch/entities/publication/16612604-0f33-43c1-b156-18c871a26a13>>.
28. EIGE (European Institute for Gender Equality). 2017. *Cyber violence against women and girls*, Vilnius. Dostupné na: <https://eige.europa.eu/publications->

resources/publications/cyber-violence-against-women-and-girls?language_content_entity=en.

29. ERIKSON, E. H. 1996. *Osm věku člověka*. [online]. Brno : Masarykova Univerzita. Dostupné na: <https://www.scribd.com/document/874939116/E-H-Erikson-Osm-ve-ku-c-love-ka>.
30. EUROPEAN COMMISSION, 2020. Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men. Opinion on combatting online violence against women, Brussels, 1 April. Dostupné na: https://commission.europa.eu/system/files/2020-04/opinion_online_violence_against_women_2020_en.pdf.
31. FEGERT, J. M. et al. 2020. *Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: A narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality*. Vol. 14, n. 1. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13034-020-00329-3>.
32. FERGUSSON, D. M., BODEN, J. M., HORWOOD, L. J. 2006. Cannabis use and other illicit drug use: testing the cannabis gateway hypothesis. In PubMed [online]. Vol. 101, n. o. 4, 2006. [cit. 2026-05-15]. Dostupné z : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16548935/>.

33. FERRIER, M. 2018. *Attacks and Harassment: The impact on female journalists and their reporting*, Troll-Busters and International Women's Media Foundation. Dostupné na: <https://e1.nmcdn.io/assets/iwmf/wp-content/uploads/2018/09/Attacks-and-Harassment.pdf>.
34. FISCHER, S., ŠKODA, J. 2009. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2781-3.
35. FONTANA, D. 2014. *Psychologie ve školní praxi*. 4.vyd. Praha: Portál. 383 s. ISBN : 978-80-262-0741-2.
36. FRA (European Union Agency for Fundamental Rights), 2014. *Violence against Women: An EU-wide survey – Main results report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Dostupné na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>.
37. FRA. 2019. *A Long Way to Go for LGBTI Equality*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Dostupné na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/eu-lgbti-survey-results>.
38. GABURA, J., GAŽIKOVÁ, E., 2021. *Teoretické východiská a metody práce s rodinou*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, FSVaZ, 2021. ISBN: 978-80-558-1682-1.
39. GAGLIARDONE, I., et al. 2015. *Countering Online Hate Speech*, UNESCO, Paris. Dostupné na:

- https://www.researchgate.net/publication/284157227_Cou
[ntering Online Hate Speech - UNESCO.](#)
40. GASPEROVÁ, M. 2008. *Staroba vysoká škola viery*. Martin: Osveta, 186s. ISBN 978-808063-271-7.
 41. GEIST, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a. s., 648 s. ISBN 80-85605-28-7.
 42. GILLIHAN, J. S. 2020. *Cognitive Behavioural Therapy*. UK: Sheldon Press. ISBN 9781529336481.
 43. GINI, G. a T. POZZOLI, 2013. Bullied children get sick: A meta-analysis of the association between peer victimization and psychosomatic complaints. In: *Pediatrics*. roč. 132, č. 4, s. 720–729. ISSN 0031-4005. DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2013-0614>.
 44. GJONESKA, B., et. al., 2022. Problematic use of the internet during the COVID-19 pandemic: Good practices and mental health recommendations. In *ScienceDirect* [online]. [Comprehensive Psychiatry](#), Vol. 112. [cit. 2026-04-22]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010440X21000572>.
 45. GOSSE, C., BURKELL, J. 2020. Politics and porn: how news media characterizes problems presented by deepfakes. *Critical Studies in Media Communication*, Vol. 37, No 5, pp. 497–511. DOI: [10.1080/15295036.2020.1832697](https://doi.org/10.1080/15295036.2020.1832697).

46. GREVIO (Expert group on action against violence against women and domestic violence). 2021. General Recommendation No 1 on the digital dimension of violence against women, Council of Europe, Strasbourg, 20 October. Dostupné na: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/10643-grevio-general-recommendation-no-1-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women.html>.
47. GUY-EVANS, O. 2026. Exosystem (Bronfenbrenner). Simply Psychology. Dostupné na: <https://www.simplypsychology.org/bronfenbrenners-exosystem.html>.
48. HANSEN, A. 2021. *Insta – mozek*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1717-6.
49. HAO, K. 2021. Deepfake porn is ruining women's lives. Now the law may finally ban it. MIT Technology Review. Dostupné na: https://www.linkedin.com/posts/karendhao_deepfake-porn-is-ruining-womens-lives-now-activity-6766378027438915584-Ldy1.
50. HARRINGTON, A. et al. 2006. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál. 496 s. ISBN 80-7367-093-3.
51. HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2009. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál. 776 s. ISBN 978-80-7367-569-1.
52. HATÁR, C. 2010. *Sociálny pedagóg v systéme sociálno-edukačného poradenstva, prevencie a profylaxie*. Nitra : PF UKF. 108 s. ISBN 978-80-8094-664- 7.

53. HÄUSSERMANN, H. – SIEBEL, W. 2004. *Stadt-Soziologie*. Köln: Campus Verlag. 265 s. ISBN 3-593-37497-8.
54. HENRY, N., POWELL, A. 2015. Beyond the 'Seam': Image-based sexual abuse and the challenges of law and justice. In: *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. roč. 48, č. 3, s. 396–418. ISSN 0004-8658.
55. HENRY, N., POWELL, A. 2016. Sexual violence in the digital age: the scope and limits of criminal law. *Social and Legal Studies*, Vol. 25, No 4, pp. 397–418. DOI: <https://doi.org/10.1177/096466391562427>.
56. HENRY, S. 2018. *Social Deviance, 2nd Edition*. Oxford: Cambridge, 2018. ISBN 978-15-0952-350-4.
57. HERRING, S., et al. 2002. Searching for safety online: managing „trolling” in a feminist forum. *Information Society*, Vol. 18, No 5, pp. 371–384. DOI: <https://doi.org/10.1080/01972240290108186>.
58. HIRSCHI, T. 1969. *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press. ISBN 0-520-01901-0.
59. HIRSCHI, T. 2009. *Cause of Delinquency. With a new introduction by the author*. Piscataway, New Jersey: Transaction Publishers. 336 s. ISBN 978-0-7658-0900-1.
60. HOLLÁ, K. 2014. *Kyberšikana*. Bratislava: IRIS, 2014. 126 s. ISBN: 978-80-8153-011-1.
61. HRČKA, M. 2001. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství. 301 s. ISBN 80-85850-68-0.

62. HUDECOVÁ, A., KURČIKOVÁ, K. 2014. *Kyberšikanovanie ako rizikové správanie*. Banská Bystrica : Belianum, 2014. 114 s. ISBN: 978-80-557-0745-7.
63. CHAMBER OF REPRESENTATIVES OF BELGIUM 2020. Proposition of Law of the Chamber of Representatives of Belgium, amending the Penal Code, aimed at combating 'revenge porn', first reading report. Dostupné na: <https://guides.loc.gov/law-belgium/legislative>.
64. CHATTERJEE, R. *Happy mind, Happy life*. 2022. 1.vyd. Dublin: Penguin life. ISBN 978-0-241-39785-5.
65. IRISH DEPARTMENT OF JUSTICE AND EQUALITY 2017. *National Strategy for Women and Girls 2017–2020: Creating a better society for all*, Dublin.
66. JANE, E. A. 2015. Flaming? What flaming? The pitfalls and potentials of researching online hostility. *Ethics and Information Technology*, Vol. 17, No 1, pp. 65–87. DOI: <https://dl.acm.org/doi/10.1007/s10676-015-9362-0>.
67. JESSOR, R. 1987. Problem-Behavior Theory, Psychosocial Development, and Adolescent Problem Drinking In Wiley Online Library.
68. JESSOR, R. et al 1995. Protective Factors in Adolescent Problem Behavior: Moderator Effects and Developmental Change.

69. KAPR, J. et al. 1994. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 116 s. ISBN 80-85850-03-6.
70. KARDARAS, N. *Glow kids*. 1. vyd. 2016. New York: St. Martin's Press. ISBN 978-1250097996.
71. KASPERSKY. 2020 *Tips to protect yourself from cyberstalkers*. Dostupné na: <https://me-en.kaspersky.com/resource-center/threats/how-to-avoid-cyberstalking>.
72. KOLÁŘ, M. 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha : Portál, s. r. o., 2011. 336 s. ISBN: 978-80-7367-871-5.
73. KOMENDA, A. 1999. *Sociální deviance: Historie, teorie a současný stav*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-977-8.
74. KOPECKÝ, K. et al. 2021. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5914-1.
75. KOPECKÝ, K. 2017. *Rizikové chování českých dětí v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5150-3.
76. KOPECKÝ, K., SZOTKOWSKÁ, R., KREJČÍ, V. 2023. *Rizikové formy chování v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6210-3.
77. KOPECKÝ, K. et al. 2015. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4861-9.

78. KOVÁČ, E., CESNEK, P., CESNEKOVÁ, S. 2026. Analýza rizikových faktorov sociálneho prostredia v kontexte prevencie patologického správania detí. In *Mladá veda*. č. 1, r. 14. ISSN 1339-3189.
79. KOWALSKI, R. et al. 2014. Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. In: *Psychological Bulletin*. roč. 140, č. 4, s. 1073–1137. ISSN 0033-2909.
80. KROOK, M. L. 2020. *Violence against Women in Politics*, Oxford University Press, New York. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190088460.001.0001>.
81. KŘOVÁKOVÁ, K. 2024. Generace Z si zvykla komunikovat jinak. Dostupné na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-generace-z-si-zvykla-komunikovat-jinak-264465>.
82. LABÁTH, V. a kol. 2001. *Riziková mládež. Možnosti potenciálních zmien*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 157 s. ISBN: 80-85850-66-4.
83. LAMBERT, E., et al. 2013. Do men and women differ in their perceptions of stalking: an exploratory study among college students. *Violence and Victims*, Vol. 28, No 2, pp. 195–209. DOI: [10.1891/0886-6708.09-201](https://doi.org/10.1891/0886-6708.09-201).
84. LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. 2010. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. 432 s. ISBN 978-80-7367-710-7.

85. LIVINGSTONE, S., et al. 2017. *Children's data and privacy online: Growing up in a digital age*. London: London School of Economics and Political Science. Dostupné na: <https://www.lse.ac.uk/my-privacy-uk/Assets/Documents/Childrens-data-and-privacy-online-report-for-web.pdf>.
86. LOGAN, T. 2020. Examining stalking experiences and outcomes for men and women stalked by (ex)partners and non-partners. *Journal of Family Violence*, Vol. 35, No 3, pp. 729–739. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10896-019-00111-w>.
87. LOVAŠOVÁ, S. 2014. *Rizikové správanie v teórii a praxi sociálnej práce*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014. Zborník [online]. [cit. 2026-04-21]. ISBN 978-80-8152-212-3.
88. LUBELCOVÁ, G. 2009. *Kriminalita ako sociálny problém*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-2612-4.
89. LULEI, M. - LABÁTH, V. 2016. *Delikvencia v kontexte rizikového vývinu*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. 115 s. ISBN: 978-80-223-4235-3.
90. MACEK, P. 2003. *Adolescence*. Druhé upravené vydání. Praha : Portál, s. r. o., 2003. ISBN 8071787477.
91. MANTILLA, K. 2015. *Gendertrolling: How misogyny went viral*, Praeger, Santa Barbara. Dostupné na: <https://archive.org/details/gendertrollingho0000mant>.

92. MARTELLOZZO, E., DEMARCO, J. 2020. Exploring the removal of online child sexual abuse material in the United Kingdom: processes and practice', *Crime Prevention and Community Safety*, Vol. 22, No 4, pp. 331–350.. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41300-020-00099-2>.
93. MARTÍNEK, Z. 2015. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2., aktualizované a rozšířené vydání*. Bratislava: Grada, 2015. 192 s. ISBN 978-80-247-5309-6.
94. MÁTEL, A. 2015 *Sociálna patológia a prevencia vybraných sociálno-patologických javov*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. ISBN 978-80-971445-5-5.
95. MATOUŠEK, O. - KROFTOVÁ, A. 1998. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha : Portál, s. r. o., 1998. 335 s. ISBN: 80-7178-226-2.
96. MATOUŠEK, O. 2011. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
97. MATOUŠEK, O. 2017. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha : Portál, s. r. o., 2017. 208 s. ISBN: 978-80-262-1242-3.
98. MATOUŠEK, O. 2022. *Strategie a postupy v sociální práci*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1952-1.
99. MATZOVÁ, Z., SUROVCOVÁ, A., TREBATICKÁ, J. 2017. *Závislost od internetu u dětí a adolescentov. Pediatria pre prax*. [online]. 18(5), 191-193. Dostupné na:

<https://www.solen.sk/storage/file/article/475417d72cc1dc59945f83d40ee7b996.pdf>.

100. MIAO, R., et al. 2023. Impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of children and adolescents: A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. [online]. In *PubMed*. DOI: [10.1016/j.jad.2023.08.070](https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.08.070).
101. MITCHELL, K. J. et al. 2014. Prevalence and characteristics of youth sexting: A national study. In: *Pediatrics*. roč. 134, č. 1, s. 22–28. ISSN 0031-4005.
102. MOOR, P. J., HEUVELMAN, A., VERLEUR, R. 2010. Flaming on YouTube. *Computers in Human Behavior*, Vol. 26, No 6, pp. 1536–1546. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.05.023>.
103. MORAVCOVÁ, E., PODANÁ, Z., BURIÁNEK, J. 2015. *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: Triton, 2015. ISBN 978-80-738-7860-3.
104. MUNKOVÁ, G. 2001. *Sociální deviace (Přehled sociologických teorií)*. Praha: Karolinum. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
105. NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J. 2011. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2011. 120 s. ISBN 978-80-247-3672-3.
106. NÁRODNÉ CENTRUM BEZPEČNÉHO INTERNETU. 2012. *Kybergrooming a kyberstalking*. Dostupné na: <https://www.bing.com/search?q=NCBI.+2012.+Kybergrooming+a+kyberstalking.&PC=U316&FORM=CHROMN>.

107. NOCENTINI, A. et al. 2010. Cyberbullying: Labels, behaviours and definition in three European countries. In: *Australian Journal of Guidance and Counselling*. roč. 20, č. 2, s. 129–142. ISSN 1037-2911.
108. O’SULLIVAN, P. B., FLANAGIN, A. J. 2003. Reconceptualizing „flaming” and other problematic messages. *New Media and Society*, Vol. 5, No 1, pp. 69–94. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444803005001908>.
109. ODGERS, C. L., JENSEN, M. R., 2020. Annual Research Review: Adolescent mental health in the digital age: facts, fears, and future directions. In *PubMed* 61(3):336–348. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.13190>.
110. OECD, 2021. *Youth and COVID-19: Response, recovery and resilience*. Dostupné na: https://www.oecd.org/en/publications/youth-and-covid-19-response-recovery-and-resilience_c40e61c6-en.html.
111. ONDREJKOVIČ, P. 2011. Prejavy anómie v súčasnej slovenskej rodine. In HARDY, M. et al. *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, s. 275–287. ISBN 978-80-8132-000-2.
112. ONDREJKOVIČ, P. a kol., 2011. *Sociálna patológia*. 3. vyd. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1174-5.
113. ONDREJKOVIČ, P., a kol. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava : Veda, 2009. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.

114. PATCHIN, J. W. 2015. Advice for adult victims of cyberbullying. Cyberbullying Research Center. Dostupné na: <https://cyberbullying.org/>.
115. PAULUS, F. W., et. al., 2022. *Problematic Internet Use among Adolescents 18 Months after the Onset of the COVID-19 Pandemic*. DOI: <https://doi.org/10.3390/children9111724>.
116. PETRUSEK, M. et al. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. 1628 s. ISBN 80-7184-311-3.
117. PROCHÁZKOVÁ, A. 2023. *Pomoc detskej duši: Rady pro rodiče, když dítě volá SOS*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-6125-4.
118. RICHTER, M. 2010. *Risk Behaviour in Adolescence Patterns, Determinants and Consequences*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-92364-2_1.
119. RINGROSE, J. et al. 2013. A safer footprint? Evaluating young people's experiences of sexting and image-based abuse. In: *Feminism & Psychology*. roč. 23, č. 3, s. 305–323. ISSN 0959-3535.
120. RÖHR, H. P. BABKA, P. 2015. *Závislost: jak jí porozumět a jak ji překonat*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0927-0.
121. ROJKOVÁ, Z. – POPELKOVÁ, M. 2010. *Vztahy medzi rodinnými, osobnostnými a situačno-motivačnými faktormi z perspektívy alkoholovej závislosti*. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/320323753_VZTAHY_MEDZI_RODINNÝMI_OSOBNOSTNÝMI_A_SITUAC

NO-
MOTIVACNYMI FAKTORMI Z PERSPEKTIVY ALKOHOLO
VEJ ZAVISLOSTI.

122. ROJKOVÁ, Z. 2016. *Situačno-motivačné faktory alkoholového správania : koncept – meranie – overovanie*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2016. 105 s. ISBN: 978-80-8105-801-1.
123. ŘÍČAN, P. 2006. *Dětská klinická psychologie*. 4. Vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1049-8
124. SANTOS, S., et al. 2020. Hate speech in social media: perceptions and attitudes of higher education students in Portugal. In Gómez Chova, L., López Martínez, A. and Candel Torres, I. (eds), *Proceedings of INTED 2020 Conference 2nd-4th March 2020*, International Academy of Technology, Education and Development, Valencia, pp. 5681–5686. DOI: <https://hdl.handle.net/10316/88934>.
125. SHARP, S.2021. *Mind Hacking secrets*. 1 vyd. Milton Keynes: Ingram Content Group. ISBN 9781087955452.
126. SHORT, E. et al. 2014. The impact of cyberstalking: the lived experience – a thematic analysis', *Studies in Health Technology and Informatics*, Vol. 199, pp. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.3233/978-1-61499-401-5-133>.
127. SCHENK, J. 2004. Anómia na Slovensku: pokus o meranie. In *Sociológia*. roč. 36, č. 2, s. 107-136. ISSN 0049-1225.

128. SCHNEIDER, H. J. 2001. *Kriminologie für das 21. Jahrhundert*. LIT Verlag. 2001. 474 s. ISBN 3-8258-3867-6.
129. SCHNEIDER, S. et al. 2012. Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. In: *American Journal of Public Health*. roč. 102, č. 1, s. 171–177. ISSN 0090-0036.
130. SLONJE, R. SMITH, P. 2008. Cyberbullying: Another main type of bullying? In: *Scandinavian Journal of Psychology*. roč. 49, č. 2, s. 147–154. ISSN 0036-5564.
131. SLOVÁK, 2024. *Sociálna práca a jej metamorfózy v praxi*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda. ISBN 978-80-572-0432-9.
132. SMAHEL, D. et al. 2020. *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. London: EU Kids. Dostupné na: <https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/knowledge-hub/research-reports/eu-kids-online-2020-survey-results-19-countries>.
133. SOBOTKOVÁ, V. N. a kol., 2014. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2014. 152 s. ISBN: 978-80-247-4042-3.
134. STAUDE-MÜLLER, F., et al. 2012. How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident', *European Journal of Developmental Psychology*, Vol. 9, No 2, pp. 260–274. DOI: <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643170>.

135. SULER, J. 2004. The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & behavior*, . p. 321-326. DOI: <https://doi.org/10.1089/1094931041291295>
136. SZOTKOWSKI, R. a kol. *Sexting u českých dětí*. 2020. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5793-2
137. ŠIRŮČEK, J. et al., 2007. Parents' and friends' social support impact on problem behavior in adolescence. In *Československá psychologie* 51(5):476-488. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/289943954_Parents_and_friends_social_support_impact_on_problem_behavior_in_adolescence.
138. ŠIŠKOVÁ, A. 2013. *ŠIKANA novodobý fenomén*. Bratislava : TRIO, 2013. 33 s. ISBN 978-80-971361-0-9.
139. ŠLOSÁR, D. 2020. *Riziko ako sociálna kategória v období adolescence*. [online]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2020/ff/riziko-ako-socialna-kategoria-v-obdobi-adolescencie.pdf>.
140. ŠOLCOVÁ, I. 2024. *Psycholožka: mozek nerozeznává psychickou a fyzickou bolest*. Dostupné na: <https://plus.rozhlas.cz/psycholozka-mozek-nerozeznava-psychickou-nebo-fyzickou-btomášekolest-zraneni-z-9349284>.
141. TOMÁŠEK, J. 2010. *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin*. Praha: Grada. 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

142. TOWNSEND, J. 2009. *Hranice a dospívající*. Praha :
Návrat domů, 2009. 241 s. ISBN: 978-80-7255-191-0.
143. UN Human Rights Council 2018. *Report of the Special
Rapporteur on violence against women, its causes and
consequences on online violence against women and girls from
a human rights perspective*, A/HRC/38/47, 18 June.
144. UNESCO, 2021. *The State of the Global Education Crisis:
A Path to Recovery*. [online]. A Joint UNESCO, UNICEF, and
World Bank Report. International Bank for Reconstruction
and Development / The World Bank, UNESCO and UNICEF.
145. UNICEF, 2021. *United Nations Children's Fund, The
State of the World's Children 2021: On My Mind – Promoting,
protecting and caring for children's mental health*. UNICEF,
New York.
146. UNICEF, 2021a. *The State of the World's Children 2021.
On My Mind: Promoting, protecting and caring for children's
mental health*.
147. VAN DER WILK, A. 2018. *Cyber Violence and Hate Speech
Online against Women*, European Parliament, Policy
Department for Citizens Rights and Constitutional Affairs,
Brussels. Dostupné na:
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/
IPOL_STU\(2018\)604979](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2018)604979).
148. VINER, R. M., et. al. 2020. *School closure and
management practices during coronavirus outbreaks*

- including COVID-19: a rapid systematic review. In *PubMed* 4(5):397-404. DOI: [10.1016/S2352-4642\(20\)30095-X](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30095-X).
149. WANG, M-J. et al. 2019. How common is cyberbullying among adults? Exploring gender, ethnic, and age differences in the prevalence of cyberbullying. *Cyberpsychology, Behaviour, and Social Networking*, Vol. 22, No 11. DOI: <https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0146>.
 150. WHO, 2024. *Mental health of adolescents*. Dostupné na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>.
 151. WINSTON, R., 2018. *Spolu to zvládneme. Dospievanie. Praktický sprievodca pubertou a prvými krokmi dospelosti*. Bratislava : Alias Press, 2018. 256 s. ISBN: 978-80-556-3574-3.
 152. WOJTOVICZ, A., BUCKLEY, G. J., GALEA, S., 2024. Social Media and Adolescent Health. In *NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE*. Dostupné na: <https://doi.org/10.17226/27396>
 153. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2024. *Social Media and Adolescent Health*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/27396>.
 154. WOLAK, J., FINKELHOR, D. 2016. *Sextortion: Fear, control, and intimacy online*. Durham: Crimes against Children Research Center, University of New Hampshire. Dostupné na:

<https://calio.dspacedirect.org/items/8e3cac87-13ac-46d6-a003-aa5372d352d2/full>.

155. *Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*
156. *Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*

RIZIKOVÉ SPRÁVANIE A SOCIÁLNA PATOLÓGIA V DIGITÁLNOM PRIESTORE

Vysokoškolská učebnica

Autori: doc. PhDr. Ivan Rác, PhD.

Mgr. Viktória Zupková

Recenzentky: doc. PhDr. Martina Žáková, PhD.

*Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva
a sociálnej práce, Katedra sociálnej práce*

PhDr. Katarína Vanková, PhD.

*Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych
vied a zdravotníctva, Katedra sociálnej práce a sociálnych
vied, Oddelenie sociálnej práce pre rómske komunity*

Rukopis neprešiel jazykovou úpravou.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2026

Prvé elektronické vydanie,

<https://www.ucm.sk/sk/backend/publikacie/rizikove-spravanie-socialna-patologia-digitalnom-priestore.html>

Počet strán: 111

ISBN 978-80-572-0619-4